

EESTI KEEL

Emakeele Seltsi ajakiri

Toimetus:
Tartu, Vabriku kuja 3, kort. 8

Talitus:
Tartu, Gildi kuja 8, teisel korral

Prof. E. N. Setälä 60-ne aastase sünnipäeva puhul

27. II. 1924.

Väljaspool Soomet soomlastest juttu olles kuuled küll kahtlemata tuntavamate soomlaste seas esimeste hulgas prof. E. N. Setälät nimetatavat. Pühitsetava 60-ne aastase sünnipäeva puhul tuletatakse teda muidugi jälle paljudes teaduslistes korporatsioonides ning kitsamates ringkondades väljaspool tema isamaad meelde, kuid tema isamaal Soomes muutub see päev otse rahvuslikuks pühaks. Meil eestlastel ei ole Setälät sel puhul mitte üksi kuulsamana vennasrahva pojana ning tähtsama uurijana uurali keelte alal, vaid ka uurijana otsekohe eesti keele alal meelde tuletada.

Eesti Keele lugejatele lühidalt selle mehe elukäigust ja tööst. Sündinud 1864 Soomes Kokemäel, ülikooli (Helsingi) astunud 1882, selle lõpetanud 1885, doktori väitekirja kaitsnud 1887, soome-ugri keeleteaduse dotsendiks samal aastal, soome keele ja kirjanduse professoriks 1893. Olnud mitmet puhku teaduslistel reisidel, keelearimise otstarbel m. s. liivlaste (1888 ja 1912), vepslaste (1889 ja 1916), vadjalaste juures (1889 ja 1909), Eestis (1889—90 ja 1905) ja Ungaris (1888 ja 1896).

Setälä kõrged uurija omadused tulid juba varakult nähtavalē. Juba kooliõpingil (1880) kirjutas ta (esimese soomekeelse) soome keele lauseõpetuse („Suomen kielen lauseoppi“; 1919 ilmus see üheksandas trükis) ja keskkooli viimase klassi õpilasena on ta suvisel vaheajal juba uurimistekonnal kirde Satakunnas, mille tagajärjeks oli laialdane (235 leheküljeline) süntaktiline uurimus: „Lauseopillinen tutkimus Koillis-Satakunnan kansankielestä“, mis tema esimesel ülikooli aastal trükist ilmus ja hiljematele samasugustele uurimustele eeskujuks on olnud.

Setälä teadusline tegevus, mis seega siis juba üle neljakümne aasta kestnud, on väga mitmekülgne: keeleteadus, kulturajalugu, rahvaluule, kirjandusajalugu. Eestkätt mõtleme Setälä nime nimetades muidugi keeleteadust ja siin tuleb teda iseloomustada kui uuendajat, uurimise süvendajat soome-ugri (resp. uurali) keeleteaduse alal. Tema doktori väitekiri „Zur Geschichte der Tempus- und Modusstamm-bildung in den finnisch-ugrischen Sprachen“ (1886, = JSFOu. II) ja „Yhteissuomalainen äännehistoria“ (1890—91) tähendavad uut ajajärku soome-ugri keeleteaduses. Nendega kodundatakse uuem uurimisviis. See on Setälä tähtsam teenus, suur küllalt, et teda asetada aukohta meie keeleteaduse ajaloos. Peale selle avaldavad need mõlemad tööd sarnast põhjalikkust ja suurejoonelikust, nagu see seni meie keeleteaduses tundmata. Viimaks nimetatud töö põhjeneb suurelt osalt (liivi, eesti, vadj ja vepsa keeles) oma täpsetel ülestähendustel ja sellega luuakse Läänemere soome keelte uurimisele kindel põhi. Selle töö, tema loengute põhjal, tema õhutusel ning juhatusel on tekkinud terve rida uurimusi Läänemere soome keelte, eriti soome keele alal.

Setälät iseloomustab edasi avar tegevuspiir, tung tõesid leida võimalikult laialdasemat materjali kasutades: teda on kütkestanud küsimuste lahendamine soome-ugri (mis juba tema esimestes, ülemal nimetatud töödes silma ette astub), isegi uurali seisukohast. Nimetatagu siin töid nagu „Über quantitäswechsel im finnisch-ugrischen“ (1896,

JSFOu. XIV,³), „A finn-ugor δ és δ' “ (1896, NyK XXVI) „Zur finnisch-ugrischen lautlehre“ (1903, FUF II), „Über art, umfang und alter des stufenwechsels im finnisch-ugrischen und samojedischen“ (1914, FUF XII Anz.), „Zur frage nach der verwandtschaft der finnisch-ugrischen und samojedischen sprachen, Über den gemeinsamen wortschatz der finnisch-ugrischen und samojedischen sprachen“ (1915, JSFOu. XXX,⁵). Mitmed soome-ugri (resp. uurali) häälikud on neis ja muudes väiksemates kirjutustes konstateeritud, rääkimata paljudest uutest etümoloogiateg. Siis veel astmevaheldusteooria, mis kirjutuses „Über quantitäswechsel“ soome-ugri ajani, „Über art, umfang etc.“ uurali ajani tagasi ulatatud. Selle teooria näikse kõik keeleuurijad, kes laiemalt uurali keelte alal liikunud, omaks võtnud olevat. Üksikasjades võidakse muidugi eri arvamisel olla.

Ülemal on Setäläl iseloomustatud uuema uurimisviisi kodundajana meie keeleteaduse alal. Loomulikult tuli tal niisugusena palju ka teoreetiliste küsimustega keeleuurimisviisi alalt tegemist teha. Nii on tekkinud „Nykyaikuisen kielentutkimuksen periaatteista“ (1891, teises trükis koguteoses „Kielentutkimus ja oikeakielisyyt“ 1921).

Meie keeleuurimise ajaloo selgitamisel on Setäläl samuti silmapaistev seisukoht. Nimetatagu tema siia kuuluvatest kirjutustest ainult kahte: „Lisiä suomalais-ugrilaisen kielentutkimuksen historiaan (1892, Suomi III, 5), „Kaksi unkarilaista kielentutkijaa. P. Hunfalvy ja J. Budenz“ (1892, Valvoja).

Laiemat lugejateringkonda huvitavad muidugi Setälä kirjutused meie rahvaste kultur-ajaloo alalt: I. N. Smirnovs untersuchungen über die ostfinnen“ (1900, JSFOu. XVII, ⁴; algupäraselt vene keeli 1898 Vene Teaduste Akadeemia memuaarides), „Suomensukuisten kansojen esihistoria“ (1917, MaaIlman historia II).

I.-eur. keelte uurijaid aga huvitavad Setälä tööd, kus meie keelte kokkupuutumist indo-euroopa keeltega on käsitletud, nagu „Zur herkunft und chronologie der älteren germanischen lehnwörter in den ostseefinnischen sprachen“

(1906, JSFOu. XXIII, 1), „Bibliographisches verzeichnis der in der literatur behandelten älteren germanischen bestandteile in den ostseefinnischen sprachen“ (1913, FUF XIII) jm.

Setälä rahvaluulet puudutavatest töödest olgu meelde tuletada „Piispa Henrikin surmavirsi“ (1890, Länsi-Suomi II), „Kullervo-Hamlet“ (1904—11, FUF III, X), „Väinämöinen ja Joukahainen“ (1913, Soome Teaduse Akadeemia „Esi-
telmät ja Pöytäkirjat“); ja kirjandusajaloo alalt tema „Die finnische Literatur“ (1908, Die Kultur der Gegenwart I, XI).

Ülisuured teened on Setäläl ka kooli õpperaamatute kirjutajana. Tema ülemal nimetatud „Suomen kielen lauseoppi“ ja „Suomen kielioppi“ (1918 tuli sellest kaheksas trükk) on üleüldiselt tarvitusel (ka meie ülikoolis kursiraamatuteks). — Arusaadavalt on Setälä pidanud ka õigekeelsuse küsimusi arutama. Nende arutuste vili on kirjutus „Oikeakielisyydestä suomen kielen käytantöön katsoen“ [1894, Valvoja (tema esiloeng professori kohale astudes 18. XI. 1893 täiendatud kujul), eri raamatuna samal aastal, uuesti trükitud koguteoses „Kielentutkimus ja oikeakielisuus“ 1921; saksa keeli „Über die sprachrichtigkeit. Mit besonderer berücksichtigung des finnischen sprachgebrauchs“ (1904, FUF IV)].

Setälät ülikooli õpetajana on juba puudutatud. Ka mitmes teaduslikes seltsis on ta elavalt tegev olnud: Soome Kirjanduse Seltsis, Kodukeele Seltsis, Soome-Ugri Seltsis (Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Kotikielen Seura, Suomalais-Ugrilainen Seura) jne., iseäranis on ta tähtsat osa etendanud Soome-Ugri Seltsis, kus ta esimeheks 1909 aastast peale; 1901 asutas ta (ühes prof. K. Krohn'iga) ajakirja „Finnisch-Ugrische Forschungen“, mis üheks tähtsamaks ajakirjaks on meie keeleteaduse alal. Ta on esindanud oma kodumaad mitmetel teaduslistel kongressidel: orientalistide kongressil Roomas 1899, Hamburgis 1902 ja Kopenhagens 1908.

Setälä kuulsust väljaspool tema kodumaad näitab kõige kujukamalt see, et ta paljude teadusliste seltside liikmeks ja auliikmeks on valitud, meil Eestis Eesti Kirjan-

duse Seltsi auliikmeks (1911); edasi on ta Leipzigi ja Kristiania ülikooli audoktor (1909, 1911).

Meie vanemad kulturtegelased (näit. Jakobson ja Veske) on pidanud oma jõudu mitmeti killustama, sest et siis juhtivatest isikutest puudu oli. Ka veel pragu ei ole meil sellest üle saadud, enam küll traditsiooni ning oskamatuse pärast ennast koondada kui kibeda tarviduse tõttu. Meie vennasrahvas soomlased on elanud ja elavad kaugelt teistsugustes tingimustes. Seal on osatud ka oma anderikkaid poegi välja areneda ja jõu ning annete kohaselt tegutseda lasta. Ometi on prof. E. N. Setälä pidanud oma isamaa ühiskondlikule ning poliitilisele elule palju aega ja jõudu andma — temasarnase avara pilgu ning tegeva vaimuga mehe järele on sel alal nähtavasti tarvidust tuntud — ja ta on siingi sügavaid jälgi jätnud.

Tahaks loota, et austatud juubilar oma järgnevatel aastatel — mida palju olgu — võimaliku leiab olevat, kõike muud kõrvale jättes, ainult oma teadusele elada.

Lõpuks olgu uudisena juurde lisatud, et meie ülikool on prof. E. N. Setälä tema 60-ne aastase sünnipäeva puhul omaks audoktoriks valinud, mille puhul talle südamest õnne.

J. M.

Avamissõnad Emakeele Seltsi koosolekul

10. II. 24.

Emakeele Seltsi aastakoosolekut on harjutud avama mõne sõnaga, mis ühest või teisest küljest Seltsi praegusi harrastusi või tulevikukavatsusi puudutavad. Mineviku või oleviku kohta oleks vähemalt seda ütelda, et meie algasime suurte lootustega, mis küll mõneski suhtes tõotavad ka täide minna, kuid algusest pääle oleme ka pidanud pettumustega rehkendama, mis kahjuks ka tulemata ei ole jäänud. Meil oli kõigepäält kaunis tugev aineeline põhi toetajaliikmete kogu läbi nagu juba kindlustatud, ja selle pääle pidime hoogsalt alatud tegevust tõusvas joones jat-

kama, kuid lubatud toetuse puudusel oleme juba käesoleval aastal pidanud kavatsusi kitsendama, ja väljavaated — kui mitte radikaalset pööret ei tule — näikse juba käesoleva tegevusaasta kohta olevat kaunis kurvad. Riigi toetus, öeldakse. Aga mis tähendab mõnesajatuhandeline riigi toetus, kui juba suure murdesõnaraamatu sugemete kogujatele stipendiumideks üle 300.000 mk. välja peame andma ja neid — et töö ka teaduslikus mõttes soliid saaks olema — m. s. kalli fonograafilise materjaliga varustama. Juurde tulevad veel, pääle seltsi jooksvate kulude, „Eesti Keele“ väljaandmine (üle 200.000 mk.), mis seni on väljastpoolt saadud abi peaaegu üksinda ära tarvitanud. Vaevalt võib aga ükski Eesti haridus- või poliitikategelane üleliigseks uhkuseks lugeda seda, et niisugune hädatarvilik rahvuslik ülesanne, kui seda on kaduva sõnavara korjamine, riigi abiga sünnib, või et ka Eestis ometi üks spetsiaalselt keeleteaduslik ajakiri ilmub. Loodaksin, et küllalt suur riikline toetus mõlemate ettevõtete tarvis, mis niikuinii töötajatel palju ohvrimeelt nõuavad, kujuneb otse rahvuslikuks auküsimuseks. Niisugusel puhul jääb toetajaliikmete abi Seltsi teiste ülesannete, kõigepäält kirjastuskavatsuste teostamiseks, mille läbi hoorikka tegevuse edasikestmine on aineliselt enamvähem kindlustatud ka siis, kui toetuskapitali enam juurde ei voola. Niisuguste väljavaadete eeldusel on ka meie lugupeetud toetajad oma maksukohustused alla kirjutanud, ja julgeme loota, et need eeldused tõesti täide lähevad ning Selts võib saada seks kulturteguriks Eesti elus, milleks ta on kavatsatud.

Kuidas Selts aga vaimliselt on oma ülesannetega seni toime saanud? See on küsimus, millele võib parem alles aastate pärast vastata, kui tegevust juba laiemas perspektiivis võib vaadelda. Vaevalt on meil tarvis karta, et Emakeele Selts jõudude puudusel tarvitseks enam kunagi nõrkust põdeda. On ju olemas teaduslikes küpsuses hästi proovitud õppejõude ülikoolis, ja teisi on juurde tulemas, kes tegevust igatpidi suudavad juhtida, ja Seltsile jäävad lähedale ka need nooremad teadlased, kes ülikooli on lõpetanud ja suurel hulgal lähemal aastail lõpetavad. Emakeele uurijate teaduslik tasapind on alati tõusmas, ja sellega tõusmas ka Seltsi tegevuse, viljarikka uurimise ülddeeldused, mis soodustavad ka üksikuil uurijail kuulsust võita Eesti nimele ka väljaspool kodumaad. Tarvitan siin veel kord vana võrdlust: mida kõrgem on mägestik, seda kõrgemale küünivad mägede üksikud tipud.

Uurimuse edenemine, ikka uute ja uute uurijanimede esile kerkimine — see oleks tuleviku kohta mu isiklik kõige soojem soov. Mul on võimalik olnud siin juba nelja aasta jooksul tähele panna mitmegi noore õppija juures suurt anderikkust, mis ilmsesti ei ole ainult nende aastate juhuslik joon, ja loodan, et see anderikkus areneb tõe otsimise õiges sihis. Tõeotsija ärgu leppigu kunagi dogmadega, teadlane, kes õppija seisukohalt on uurijaks välja arenemas, ärgu kunagi mingi välja eelarvamistest, ka mitte autoriteetide arvamistest, enne kui kõik arvamiste põhjendused on talle selged ja igakülgsest läbi kaalutud. Minu vähenõudlik tegevus Seltsis ja eriti ülikoolis on, nagu kuulajatele tuttav, mõnel puhul kujunenud meie teadusesse imbunud või imbuvate dogmaatiliste vaadete vastu võitlemiseks, kuid kõige selle positiivse, mida omast arust olen mõnikord katsunud asemele panna, olen ju tahtnud isiklikuks jätta, seni kui tuleviku uurimus seda ei ole kinnitanud. Tee otsimise vabadsus, iseseisva veendumuse leidmine jäägu iga nooremagi uurija rõõmsaks õiguseks, millest arvaksin võivat aru saada ka sel korral, kui uue otsija tee minu omale risti vastu peaks käima. Ei peeta vist üleauruseks, et kõike seda olen tahtnud meelde tuletada praegu, kus mul arvatavasti viimast korda on võimalus Emakeele Seltsi aastakoosolekul kõnelda neist kohustest, mida meil kõigil on oma rahvuslikuma teaduse vastu.

Ja lõpuks veel paar sõna sest armsast kohusest, mis Seltsil on olnud sugurahvaste ja nende keele päästmise vastu ja mis tegelikult on viinud m. s. liivlaste aitamise katsele. See katse on igatahes üks tähtsamatest momentidest Seltsi elus, sest just selle läbi hakati looma ainelist aluspinda, mis võimaldaks paari liivi nooremehe koolitamise ja kasvatamise oma rahva vaimuvara päästjateks. Kavatsus jäi küll lõpulikult teostamata, aga ometi on Seltsi tegevus liivikeelsete lugemikkude soetamise ja liivlaste mooralse ning väikesel kujul ka ainelise toetamise läbi olnud üsna pööretsunnitav nende meie õnnetute hõimlaste elus. Kui sünniks tõesti see ime, et Liivi juba peaaegu surnuks arvatud rahvakene võiks ennast veel uues generatsioonis sirgu ajada, siis jääks sellest kõige suurem teenus Emakeele Seltsile, kui ka tema senisele sekretärile, kes isiklikultki on nagu kõik liivlaste rõõmud ja mured kaasa elanud. Praegu on liivlastel siin kui ka Soomes juba laialdasem aktiivsete sõprade ja toetajate ringkond — nimetan ainult Tartu Akadeemilist Hõimuklubi ja Helsingi Akadeemi-

list Karjala-Seltsi —, kuid sõpru ongi liivlastel praegu tarvis rohkem kui kunagi enne. Tuleb nimelt ikka kurvemaid ja kurvemaid teateid sellest, et liivlaste n. n. ärkamist kuigi häätahtlikult ei vaadata Läti mõõduandvais ringkondades. Nõnda on neilt — kui teade lõpulikult õige peaks olema — keelatud kindlasti loodetud ja hädasti tarvilik toetus Läti kulturkapitalist, ja asja iseloomu valgustab m. s. see, et isegi läti keelse raamatukogu soetamiseks, nii siis üsna üldhariduslikuks otstarbeks, ei ole Liivi seltsile antud abi.¹ Niisugune teade on, üteldagu see avalikult, suureks pettumuseks neile, kes lootsid Läti-Eesti-Soome ringkondade ühistegevust Liivi „vabaõhumuuseumi“ hoidmiseks, kuid see teade olgu meile siiski ainult õhutamiseks jätkata tööd alatud sihis. Loodan, et Liivi asi jääb Emakeele Seltsi eeskavasse ka tulevikus, sellest hoolimata, et tema juhtivad jõud aegade jooksul ka vahetuvad.

Lauri Kettunen.

400-a. vanune keeleline leid Eestis.

2

Muistsed Eesti sugunimed, mis WG (Wackenbuch von Goldenbeck) meile seni tuntuile (m. s. näit. pikem nimestik Bunge, Urkb. I, 11,265, XV. as. keskelt) juurde lisab, on järgmised:

I. Tüüp *Mhee Mattys* = Mäe Madis (sugunime eel, siis eesnimi). Neid on kaht alatüüpi.

1. Eelolev sugunimi (harilikult kohanimi, vrd. II,4) genetiivis: *Albi Peter* (40) ~ *Salbi peter* (48). *Serma*² *peto* (67). *nehwara* [jõewara? jõeware? vrd. lk. 66 *neheware*?] *han* (60). *Chahw* [kahu, vrd. II,7] *Maen* (71). *kanti Saen* (54). *Relry Maen* (36). *Reffe*³ *Yaco* (48). *Rofeste*⁴ *Jan* (28).

¹ Hiljem tuleb teade, et koguni Liivi valla saamise luba, eelmise Läti valitsuse antud ning vaeva- ja kulurikka rahvahääletuse läbi nagu juba kindlustatud, olevat uue valitsuse poolt tühistatud!

² Vrd. *Ärmä* pere (küll uuemal ajal asutatud) Ureveres, Kullamaal, samuti *Ärmä* kl. Emmastes, *Ärmä* m. Vaivarus, *Ärmä* t. Kuusalu Kolga-Aablas, kohan. *Hä r m ä* Soomes jne.

³ Vrd. *Kesse* laid Muhu väinas?

⁴ Vrd. kohan. *Rofis* (Bunge Urkb. I,11, 265) = *Коккисть* (vene 3-verst. kaart) Valjala kirikust kirdepool.

Rokysta marth (70). Mhee Mattys (36). mulcw [mulgu] Surge (40). mulluhanus (67) ~ mulluhanus (55). Oztza mart (28). payhw [paju] peter (32, 44). pouna [pauna] Han (31). Rychē [rihe, rehe] pet[er] (30). Roki peter (43) ~ Rokyse Peter (59). Celya [selja] Dawell (37). Tannapee [tänavapea?] Andres (70), vrd. ka allpool, tüüp II,4 Andres Thannawapere. Tellysta [Telista? Töllista?]¹, vrd. kohan. Телисте 3-verst. venek. kaardil, Märjamaast idapool. Janus (70). Tylkasta Han (70), vrd. ka Tilič kasty (31) ja Hannus Tilkast (30).

2. Eelolev sugunimi nominatiivis: Hanupoyč Hanu (39). Rychmartifene² (55). Ryrkumawaras Barth nuchten (67). Cordapell nhan (48). kulleuer naen (38). Lamp Dloff (47). Meggi peter (48).

II. Tüüp: eesnimi eel, sugunimi järgi.

Neid on kaugelt enam ja nad võiksid jaguneda järgmistesse alatüüpidesse:

1. Sugunimeks on isiku isa ees- või sugunimi genetiivis, mille külge liidetud „poeg“ (tuntud õige paljuil rahvastel, m. s. väga harilik ka soomlastel XV. as., vrd. Forsman, op. cit. 144): Andres hannupoyč moyšžnyč (32). Jaco Hannupoyč (32) ~ Thonyš hanupoyč (39). mattys Hanustapoyč (72). Laur Hennifapoyč (34), vrd. EK 103. Claws Banyoyč (47). Miku wllawayne [ülevainu?] Janus-poyč (45). Sen Jageleste poč (30). Bartoll kettopoyč³ (32). Rofka poč (29). Thomas Chortipoyč (47). Marti Chowpi-poyč (35) ~ Barth Rowypipoyč (44). Claus Ludifapoeč (30) -

¹ Vrd. ehk Telliküla (nüüd hävinenud) Karusel. -sta esineb meie kohanimedes teatavasti võrdlemisi haruldase suffiksainena: Kurista m. Laiusel, Kaevista, Taresta kl. Karjas, Tsäpsta kl. Sangastes jne. Vrd. samuti mattys Hanustapoyč (72). Rokysta marth (70).

² Vrd. EK II, 5 Rieß (vist sugunimi), samuti Bunge Urkb. I, 11, 265 Peter Rys (a. 1453).

³ Vrd. kätt, g. kätu 'das Schelfern, Aufspringen d. Haut', nahk on kätul.

Thomas Iudikapoyt (34). Andres Iuzw [lutsu] poyt (27), vrd. Luzw nayne (47), Mantu matkuffipoyt (44). Markus mezw poyt (32) ~ Markus mezupoyt (66) ~ Marth mezw-poyt (44). Laur paywpetrypoyt (66). Surge pardipoyt (72). Rowzpeppoyt (71). Manthw rutlypoyt (32) ~ Mantu Rutlipoyt (44) ~ Manth Rutlypoyt (66), arvatavasti mõisniku sohilaps. Nhaen Sundiapoyt (71), s. o. kohtumehe (või kirikuteenri?) poeg. Mattys tehenapoyt (32). Tyto wyllympoyt (60).

2. Eesnimele järgnev sugunimi on isiku kui ametmehe, isiku elukutse, seisuse nimetus: mant talamees (72). Marth Saryukene [s. o. harjuki; võib aga kuuluda ka tüüpi II,3] (34). Bartoll Raffuckpepph (52). Andres hannupoyt moyšznyt (32) ~ Andres Moyšznyt (44) ~ Peter Moyšznyt (44). Peter pereimees (43). Thomas phuzep (30) ~ pušzeph (40) [puussepp]. Rowtseph (46), vrd. Rowtzeppoyt (71). Andres fanicep (48) [saanissepp]. Matys Szadameš (27) ~ Mattys Szoddamees (47) ~ Mattys Zoddameš (53) ~ Ludyet Zodamees (71) [šödamees, sõjamees]. Barbar[a] Szundya nayne (27) ~ Barth Szundia (47). Andres wabbanyt (60).

3. Sugunimi on isiku rahvuse või hõimu nimetus: Marth Saryukene (34) ~ Nicolas Saryukene (34) [s. o. harjukas, Harjumaalt pärit olev; võib aga kuuluda ka tüüpi II 2]. Manth latlaes (46) [lätlane?]. Peter Szarleyne (43) [saarlane]. Vrd. ka I,1: Roži peter ~ Royze Peter.

4. Sugunimeks on elukoha nimetus, kohanimi: Mattys hannušta (32) ~ Mattys hannušta¹ (44), vrd. mattys Hanuštapoyt (72). Bert eyaffu (29). Sitowa (33) ~ hytowa (37) [vabatmehe sugunimi?]². Laur yehere [jõeääre?

¹ -sta suffiksaine kohta vrd. lk. 137, alamärkus ¹.

² Vrd. Mellini kaardil talunimi Šdowa, Hupeli Topogr. Nachr. III 532 Šöggiš u. Šdowa, Schmidt Generalcharte v. Ehstland (a. 1844) Šdowa, kõik identsed.

hiieääre??¹ (55). Marth Rhuuhone (35) [kivihoone], vrd. kohan. Rhuuhone (36). Mattys Ruffjall² (70). Surge Necho (28) ~ Surge Necho (52) [nögu]. Jaen surepere (45). Andres Thannawapere (31). Hannus Tillkast (30) [Tilgaste?], vrd. Tylhastta San (70) ja Silick kasth (31). Mart vs [uus] tallu (28) ~ Mart Westallu [uustalu; we lugeda u (53). Barbala wessykiui (37) [vesikivi], vrd. veskite nimed plastri wessykiui, wyra wessikyuy (ib). Thomas Wyradham³ (25) ~ Thomas Wiradam (49) ~ Thomas Wyrudamesth (63). Vrd. ka I,1: Herma peto, Relry Naen, Kofeste Jan ~ Kofysta marth, Mhee Mattys, Ozza mart, Ryche peter, Tellystia Janus j. t.

5. Sugunimi on algselt sõimunimi: Mihell tuß kirjumaras (55), vrd. Ryrkumararas Barth nuchten (67). kulliroed (67). Peter punaphe (31), vrd. XV. as. Tönies Punapää, Forsman, op. cit. 133. Vt. ka I,1 Ulbi Peter ja II 1 Surge pardiponck.

6. Sugunimeks on linnu, looma või putuka nimi: Mattys Rowyth (47) ~ Mattys Rwyth (71) [koovit, koovitaja]. Marty kucke (29), vrd. Rucki molter (37) ja kohan. Ruckthe (29) ~ Rucke⁴ (51). Peter Rebbenne (35) [rebane]. Peter Szeesch (67) [säask, sest sch = sk].

7. Sugunimeks on mingi omaduse, asja või mõiste nimetus: Andres Hallias (30). Nhaen yfisleiph (47) ~ naen yzilepph (62) ~ Thomas yfileypp (71) [isileib, iseleivas olev taluteenija? sõimunimi?]. Surge kahu (30) ~ Nhan kahu (30), vrd. Chahw Naen (71). Mart karn [lihapood'] (30). Silick kasth (31), vrd. siiski Tylhastta San (70) ja Hannus Tillkast (30). Mattys Pyll (55) [pill]. Mattys

¹ ye- kohta vrd. veel yewara han (60), yeheware (66).

² Vrd. kihelkonna nimi Kuusalu (häälid. Kuussalu) < Gudswal (kloostri nimi muiste Ojumaal), Ahrens, Gramm.² 155.

³ Vrd. Schmidti kaardil (1844) Wirrotam, 3-verst. venek. kaardil Вирротамъ, 2-perelise asunduse nimena umb. 1 v. Ellamaast Iõunapool.

⁴ Vrd. ka Kyke 3-verst. venek. kaardil (2 peret Risti-Ellamaa teel).

Rheem (55) [rõõm]. Jacob Rõõs (48) [ruis¹, rukis?]. Sinterik Szork (53) [sõrg]. vrialt (39) [üksjalg; sõimunimi?] Hans Wyllt (27).

8. Peale nende esineb veel suurem hulk selguse-tuid nimesid, mille kohta raske öelda, kuhu tüüpi nad kuuluvad, kas II 4, II 6, II 7 või mujale: Mattys hallikur Cubias (55) ~ Cub[ias] allykur (67) ~ Mart Sallykur (67). huendo (41) [lugeda vist huendo; nähtavasti küll sugunimi]. Sõyck faber (37) ~ Sõyck Simo (46). Mart hucki (46). Marth nahulakon (39). Janus kofe (39). Nicolas cordapall (34) ~ Nhaen Cordapeell (39) ~ Jacob Cordapell (47), vrd. Cordapell nhan (48). Janus lugghi (28) ~ Janus louchi (52) ~ Luchy (70). Jaen Mowckhas (60). San Muck (28) [muuk?]. Hannus Nabida faber (31). Jaco Reyso (39). Marth Kemmy (68). Sint Szarky (68). Mihell tuß kirkuwaras (55). Marth Wyllimesth (30) [Mart Vilimäest?]. Mattys Whohrounka möller (31) [elada Thorbefe ligi. Hra P. Johanseni arvates lugeda vorunga; võrunga?]. Vrd. ka I,1 tüüpi nimesid.

Nagu ülalesitatud nimestiku järgi võiks otsustada, olid Eesti talurahva sugunimed XVI. as. esimesel poolel omas valdavas enamikus või peaaegu kõik eestilised. Võõrapärased osaliselt on ainult mõned üksikud II 1 tüüpi nimed, kus juba isanimi oli võõrapärane ristnimi (Hannupoyck, Zanyppoyck jne.), samuti mõni üksik uuem laensõna liig-nimena (Lamp, farn, Wyllt, Muck).

*

WG käsikiri sisaldab ka kohanimedid Kullamaa kih-st umbes sadakond. Neist on ligikaudu poolte jaoks võimalik leida kinnitust praegu kohaliku rahva tuntud nimede seast, või vähemalt uuemalt ehk vanemalt kaarti-delt. Järgijäänuid pole aga seni korda läinud identifitseerida.

¹ Praegu Kullamaal rukis, g. rukki.

Tähelepanu väärib, et võrdlemisi vähe on niisuguseid kohanimesid, mille kuju — selleaegsest paiguti ülibaroksest ortograafiast hoolimata — tuntavalt lahku läheks praegusest kujust, mis seega siis valgustada aitaksid nüüdseid võib olla kuidagi selgusetuid nimetusi. See asjaolu näikse osutavat, et kohanimed, oma võrdlemisi kiire foneetilise arenemise peale vaatamata (eriti nobedalt näib see sündivat kõnes väga tihti korduvate talunimedega), 400 a. jooksul jõuavad ikkagi õige vähe muutuda.

Praegusi kohanimesid aitavad etümoloogiliselt selgitada järgmised üleskirjutused: *Sellemegge* (25) ~ *Sellemegge* (49), Mellini kaardil (a. 1797) *Ellama Sellenbet*, seega praegune *Elläma* (progressiivse assimilatsiooni teel) < **Ellämä* < **Hellä[n]mäyen* (mitte **Hellä[n]män*). Samuti näitab ka *Pistku Kulldamegky* (31) ~ *Szure Kulldameggi* (38) ~ *Szurkulldameggi* (55), et praegune *Külläma* < *Kuldanmäyen* (mitte **Kuldanmän*), ka Hupelil, Topogr. Nachr. III 531 *Kullamäe kihhelfond*. *Rhoudenphæe* (39) ~ *Roudenphe* (47), Mellinil¹ *Reopæ* (mõis), Schmidtil¹ *Reope*, 3-verst. venek. kaardil¹ *Peone* (karjamõis ja küla), seega praegune *Rõuma* (mõis, küla ja nõmm) < (-*ma* < *män*-lõpuliste nimede mõjul) **Rõumba* (*Rõuppa*?) < **Rõumbä* (*Rõuppä*?) < *Rõuðenpän*, milles genet. kuju *rõuðen* asemel vaevalt küll oletada võiks *rõuðan*, vrd. soome *routa* p. *roudan* 'gefrorner Kot l. Lehm', või jälle s. *routo*, g. *roudon* 'aufgehängter Erbsenhafen'. Nimi *Sobbaßaell* ~ *Sobbaßall* (36) näitab, et praeguses mõisanimes *Ubäsalu* (Koluvere poolse rahva suus) ~ *Obäsula* (Ohtla ja Mõrdu rahval), saksakeeli Neu-Parmel, meil mitte *ubä* 'Bohne' sõnaga tegu pole, vaid ennemini ehk sõnaga *huba* (*hoba*) 'mürbe, locker, spröde etc.', 'angenehm, leicht, gemütlich' (Mell. *Ußbaßallo*; vrd. Liber Census Daniae 42b *Sopasal*, vist Harjumaal?). Külanime *Üdrüma* (Mell. *Südröma*, Schm.

¹ Allpool lühendused: Mell. = Mellini kaart (a. 1797), Schm. = Schmidti, Generalcharte von Ehistland (a. 1844). 3 vk. = 3-verstaline venekeelne kaart. Hup. TN = Hupel, Topografische Nachrichten.

Idroma) kohta selgub **Sudenurm** (32, 44, 65) põhjal, et selle algkuju on vist olnud kas **Hüteyennurmi*, s. o. uutse-, uitse-, härma-, hallanurm (vrd. uude, uudikas, uutsikas, uitse 'Reif, Rauhreif', s. huude; huuteen 'Reif') või **Hüdenurmi*, s. o. rikasnurm, varanurm, viljanurm (vrd. vananenud sõna hüüs, hüüe 'Gut, Habe, Reichtum, Vermögen, spec. Getreide') või isegi **Hüteyennurmi* 'härmanurm', 'ühmanurm' (vrd. s. hyy, g. hyyn ehk hyydet, g. hyyteen 'Reif', 'Eisgrus [hyhmä]'); arenemise vahepealsed lülid oleksid vist *üdnurme* > (teatava metateesi kaudu) *üdrume* > (-ma-lõpuliste nimede mõjul) *üdrüma*.

Muud kohanimed, mis küll identifitseeritud, kuid praegusi nimesid eriliselt ei valgusta, on jägmised: WG **Enaſſu** (51) ~ **Bert enaſſu** (29), Schm. **Enaſo**, praegu? WG **Henſe** (33) ~ **Henſe** (43) ~ **Hintſe** (49), Mell. **Endſe**, Schm. **Enſa**, 3 vk. **Enca**, nüüd rahval **Äntse** küla. WG **Sitowa** (33) ~ **hytowa** (37), mida hra P. Johansen peab küll vabatmehe liignimeks, kuid vrd. Mell. talunimi **Idowa**, Hup. TN III 532 **Idowa**, Schm. **Idowa**. **Andres Hioſe** (59), vrd. Schm. **Säatſi**, Ristist vähe põhjapool, Eisen-Kettuneni käsikirjalises kohanimede kogus liatse, t. Sookülas, nüüd rahvasuus? WG **ſheggheze** [loetav peaaegu **Weggheze**] (33) ~ **ſeggeſell** (53), Mell. **Soggiſ**, nüüd **Jõgisu** (*iõgisu*) mõis ja vald. WG **Keende** (37) ~ **Kenda** (41) ~ **Keenda** (41), Mell. **Kenda** m.¹, Kända kõrts Kohatu jõe ääres ja Kända kõrts Soosalu ligi, Hup. TN III 533 „Kenda ehstn. Käända mois... wird gemeiniglich Kähnda ausgesprochen“, nüüd *kändla* ehk *känla* k. ja v. WG **Raifell** Minor, **Raifell** Maior (52) ~ **Rhayfell** [lugeda võiks ka **Mayfell**] (28), vist sama mis Mell. **Raefül** (Maidla m-st põhjap., Leevri m-st läänep.), vrd. ka Mell. **Raie** (pered Leevrist põhjap.), Schm. **Raefül**, praegu? WG **Pyſctu Rally**, **Szwr** [suur] **Rhally** (30), Mell. **Raſio**, nüüd *väikke*

¹ Allpool lühendan: k. = küla, m. = mõis, t. = talu, p. = pere, v. = vald.

ja *sür kallii*. WG *Chawntulla* (50) ~ *Chahntulla* (51), mainitud ühes Soosalu, Sooniste ja Kohatu nimedega, vist sama, mis Mell. *Rao* (k. Soosalu ligi), Schm. *Raofül*, nüüd? WG *Karyttu* (51) ~ *Charitu* moller [mölder] (37), Mell. *Karrito Rohhat*, *Karrito Lewert* (mõlemad Kohatu m. ligi, K. jõe ääres). WG *Raşaenurm* (26) ~ *Raşenurm* (50) ~ *Rassehnurm* (53) ~ *Raşknurm* (58), Mell. *Raşşenorm* (k. Soonistest loodep.), Hup. TN III 532 *Raşşenorm od. Ruidri*. WG *Raştna kulle* (36), Mell. *Raştja* k., 3vk. *Кастью*, nüüd *kaštja* ~ *kaštša* k. (Hüdrumaa ja Tiinuse jõe vahel). WG *Cassu pere* (50) ~ *Cassu perešt* (41), vist sama mis Mell. *Rasse* (t. Sooniste ja Kohatu vahel). WG *Keryuer* (29, 51), Schm. *Kirrefer*, 3vk. *Дв. Кериверъ* (Sooniste ja Kohatu vahelisel teel), nüüd? WG *Robberta* (46), vist sama, mis nüüdne *kobrotta* pere Loonast Sipa pool. WG *Choatu* (41) ~ *Chohatu* (51) ~ *Choatust* (63), Mell. *Rohhat* (m.), nüüd Kohatu k. ja jõgi. WG *kulleuer* (38), vist nüüdne Koluvere. WG *Chui moller* (40) ~ *Chwi pere* (48) ~ Moller de *Chwyell* (48), Hup. TN III 531, 533: *Kuijõggi* ehstn. *Kuie mois*, nüüd *kuijē* (< *kuijõde*). WG *Chwiarn* [kuiaru] *Andreš* (49), 3vk. *Куйаръ* (Ellamaast põhjapool), nüüd? WG *Kuckthe* (29) ~ *Kucke* (51) ~ *Marty kucke* (29) - *kucki* moller (37), vrd. 3vk. *Кукe*, 2 peret Risti-Ellamaa teel. WG *Laster* (44) ~ *plastri weşykiui* (37), praegu Laastri (*lāstre*) p. ja veski Hüdrumaa külas. WG *Laouckna* (27) ~ *Louckna* (47), Mell. *Lantna* (!), nüüd *Laukna* mõis. WG *Lyuery Gerke* (51) ~ *Lyuery* (58) ~ *Lieber Gerke* (26) puhul on küsitav, kas tuleb seda ühendada praeguse mõisa ja valla nimega Liivi (*lvi*), sest *ye*, *y* ja *ie* on loetavad *ɾ*, või nüüdse küla ja mõisa nimega Leevri (*lēbre* ~ *lēvre*), Mell. *Lewer*, Hup. TN III 534 *Lewer* ehstn. *Leewri mois*. WG *Lechtmeşe* (29, 46), Mell. *Lechtmetš* (k., veski), nüüd *Lehtmetsa* veski Sipa ligi. WG *Leula* (31) ~ *leula* (32), Mell. *Leiliš* (m. S. Kaljust loodep.), Schm. *Leilopold*, Hup. TN III 532 *Leiliš*, Eisen-Kettuneni käsikirjalises kohanimede kogus Kalju-Leila (Kaljo-Leilis), Allika-Leila (p. S. Kalju külas), nüüd rahvasuus?? WG *Lemkulla* (45) ~

illeemkulla (32) [i on selgusetu; lugeda: ülemküla?], Mell. Lemi, nüüd Lemmiküla (*lemmikküla*). WG elat. (?) Leppest (25, 49), Mell. Leppast (k. Piirsalu-Riisipere teel), 3vk. Lenne (4 peret Ellamaa jaama ligi, maantee ääres). WG Localeph (29), vrd. Eisen-Kettuneni kogus Logaleppa t. Ohmukse k-s. WG Matasta (33, 44), Mell. Madast (k. nimi), nüüd Maadaste (*mädaste*) k. WG Maryw (36, 53), vrd. (?) praegune Marimetsa k. WG Mordo (43), Mell. Mördo, praegu Mördu (*mõrdu*) k. WG Nhwmkulla (41) ~ Numkulla (46, 58), vrd. 3vk. Hemme, Leevri külast vähe lõunap., nüüd? WG Ochtell (34) ~ Oachtell (62), Mell. Ochtel, praegune Ohtla k., m. ja v. WG Ottymes (40, 48), Mell. Ollimets (!), Schm. Ottimets, k. Piirsalust loodep. WG Pehekullae (44) [lugeda võiks ka Dehekullae] ~ Peehekulla (65), Mell. Pehkül, nüüd Päh(k)-küla, Hüdroma ligi. WG Phirzall (39, 48) ~ Phirsaell (48), Hup. TN III 534 Piersahl oder Piirsal ehstn. Pürsallo oder Piirsallo mois, nüüd Piirsalu m. WG Szalutacka (52) ~ Salutagka (58) ~ Salutaga (68), Mell. Sallentuck, 3vk. Саллентакъ, nüüd Salutaguse k. WG Celya (29, 37) ~ Celya peret (51), vrd. praegune Selja p. Tiinuse mõisast lõunap. WG Sippa (51), Mell. Sip (m.), Sippa (k.), nüüd Sipa (*sippà*) k. ja m. WG Janus Szilla mollre (32), nüüd Silla alev, veski jne. WG Szoner (40, 48), Schm. Soore (Piirsalust loodep. vastu Seliküla, soo ääres). WG Szonyis (76) ~ Szonyis (51), Mell. Soinis, Hup. TN III 534 Seines ehstn. Soinitse mois, nüüd Sooniste (*sõniste*) m., v. WG Szofall (50) ~ Szofaell (26), Mell. Soosal, praegu Soosalu (*sõsalo*) k. [WG Janus Tellistipetri-poyck (52) ~ Tellhsta Janus (70), 3vk. Тежисте Märjamaast idapool, vrd. ka lk. 137. WG Thockmegghi (27) ~ Tochtmege (37) ~ Tockmegghi (53), Mell. Totumbet Maidle M., Maidla m., praegune saksak. nimi veel Tockumbeck. WG Thurpple (32) ~ Turpple (45), Mell. Tülpel (!), nüüdne Turpla postijaam. WG Thorwasth (40) ~ Thorwas (48), Mell. Turwast (k. Kuiest kagupool), 3vk. Турвасте. WG Sullimulli Jacob (37) ~ Wllhmulli San (53), Mell. Ullimul,

Schm. Uimulla (k. Maidla ja Leevri vahel), nüüd? WG Breuer (35, 46) ~ Breuer (36), Mell. Urrewer, nüüd Urevere k. WG Brwaſti Laur (33, 37), Mell. Urwaſt, nüüd Urvaste k. WG Waycnall (28, 54), Mell. Waitna, nüüd Vaikna m., v. WG Wannafulla, 3vk. Ванакюля Leevri külast idapool. WG Wyrall (44) ~ Wyrakulla (35, 45) ~ Winguda ac Wirall'a (59) ~ Wyra weſityuy (37), Mell. Wiira k., Luiste m-st idap., nüüd? WG Winguda (29, 45, 46, 59), Mell. Wingota k. Loonast põhjap., nüüd? WG Thomas Wyradham (25) ~ Thomas Wiradam (49) ~ Thomas Wyrudameſth (63), Schm. Wirrotam, 3vk. Вирротамъ, 2 peret Ellamaa k-st 1 v. Iõunap., nüüd?

Seni täiesti identifitseerimata kohanimed on käsi- kirjas järgmised; Hewara (60) ~ heheware (66) [lug. jõe- vare? hiievare, hiievara??], Herma (67), Hermesto (33), Siallſe (49), Sænkulla [võiks ka lug. Sæirkulla, Sæerculla] (33) ~ Sehentulla (38), (Mattys) thwayſall [k segane, lug.: kaisalu?] (52), Rhawakulla (26); (Mattys) kwyſall (28) ~ (Mattys) Ruſſall (70) ~ (Mattys) Rwyth (71), kõik nähta- vasti sama isiku nimi; Rewu [kõvu?] (59), Rhiuyhone (36) ~ (Marth) Rhyuyhone (35) ~ kohan. Riuihone [kivihoone] (45), Rofeste (28) ~ kofyſta (70), Korblaef¹ Jacob (28), Lehall [loe: leal] (44), Meggiall [mäeall] Wyllyaleppi peter (40), Meg- giphaell (40) ~ Meggiphaell (48) [mäepeal], modra Saenn (37) ~ moderall (41), Sowyyh (35) ~ Sowdy Andres (35), Pihlfaſt [piigaste?] (31, Tannapee Andres (70). Kerſten Tithwer [tiitvere? tiduvere? vrd. Vigalas Tiduvere] (37), Tylhkaſta Han (70) ~ Tiliſt kaſth moyſa moller (31) ~ Han- nuſ Tilkkaſt (30), illeemkulla [i selgusetu, lug.: ülemküla?] (32, illeſo [i selgusetu, lug.: ülesoo?] peter (30), Wlewayne Januſ (28) ~ Lauri Mickw vlle wayne (36) ~ Micku wlle- wayne Januſpoyt (45) [lug.: ülevainu], Wabbaſti Thonyeſ (31), Meggiall Wyllyaleppi peter (40) ~ Wyllyalep peter (48).

*

¹ Vrd. Wied. EWb.: körvlane, g.-se 'Wüstenbewohner, Wald- bewohner (auch Benennung der Einwohner des Kirchspiels Jacobi in Livland bei ihren Nachbarn)'.
 1

Esimese tekstikujulise keelalise mälestise¹ vanaduse poolest on Kullamaa vakuraamatu leid nihutanud eestikeele neljandalt kohalt kolmandale: esimesel paigal on teatavasti ungari keel oma matusepalvega XIII. as. esimeselt veerandilt, teisel paigal sürjani, mille esimene lähikeeletekst dateerub XIV. as. teiselt poolelt, ja kolmas nüüd eesti kolme kõnesoleva teksti, ühe lause ja hulga isikunimede ja kohanimedega 1524. (1520?) — 1532. a-st, kuna vanemad soomekeelsed tekstid pärit on alles 1544-st a. (M. Agricola). Seda silmas pidades lubatagu veel esitada ka need mõningad keelejooned, mille kaudu käesolevad tekstid, endistega võrreldes, kaasa aidata võiksid eestikeele ajaloo selgitusel.

Leksikaalselt pakuvad huvi järgmised jooned: WG tarvitab vend sõna kõrval (*cubia wenth*, 32; *Cubia went*, 44) ka veli (*Cubya wellj*, 35). Arvatavasti ongi viimane sõna XVI. as-l venna kõrval kaunis harilik olnud ja jälgi sest on jäänud veel praegusessegi keelde: Märjami. *nextsiveli* 'pruudipoolne pulmapoiss, kes harilikult pulmas hüüab: õissa, õissa, õe pulmad!' (neid on mitu), Vigala *veli*, pl. *velled* '3—7 pulmapoissi nooriku poolt', nende hulgas *peäveli*. Ka Müller tarvitab seda sõna oma jutlustes sagedasti, näit. *Ihesus Chr̄s, se igewene hüis, on Inimeşex, meye Söbrax ninč welier sanut* (lk. 34), *şyş algkis tæma Wanamb Welly Esau tædda mişastada* (lk. 213) jne., mis siis sugugi ei tarvitse el murdejoon olla. — WG tarvitab igalpool ainult ning (*nynč*, 25, 142, 143), samuti ka muud selle aastasaja tekstid (kaks Juramentum'i umbes 1539.—70. a., Sigismund Awerbachi tunnistus a. 1589) ja Turu käsikiri, kuid juba Mülleril esineb a. 1600—1606 harilikuma ning (*ninč*) kõrval harukordadel ka ja (*ia*): *Şumala Poic̄ on Inimeşex, ia minu welier sanut* (34), *Semprast omat taas keic̄ Pöhadt Inimeşet tewş Pattu ninč eb vřlit wagluş nente iures, ia şesama Inimene, se ilma Sünta ninč wagger şyn İlma eddes on...* (80). Kahtlemata on germani laenu ja tähendus 'und' arenenud eestis

¹ Üksikute sõnade ja kohanimede nimestikka arvesse võtmata.

tähendusest 'nõnda, jah', vrd. v. *da* 'jah' ja 'ja, und'; soomes on sel sõnal püsinud veel ainult viimane tähendus. — Slaavi laen *sundima, sundija* esineb käsikirjas veel algupärases tähenduses 'kohut mõistma', 'kohtunik' ('kirikuteener'?): *þedt teme tullep fundma* [þe] *ellemat nind furnudt* (142), *Barbar[a] Szundya nayne* (27), *Bart Szundia* (47), nagu see ka muil vanemal kirjanikkudel harilik (eriti Stahlil, vrd. m. s. ka Göseken: richter (judex) *fundia. richten* (urtheilen) *fundima. richthaus / Sundia todda* (337). — Ja lõpuks atësteerib WG meile ka esimest korda järgmised uuemad laensõnad: *alp* (Albi Peter, 40; Salbi peter, 48), *paast* (vastust, 25), *kelder* (Relry Naen, 36), *karn* (30) 'lihapood'.

Häälrikajalooliselt tähtsamate joontena olgu nimetada:

Dentaalklusiili oletatud nõrga vaste (spirant *ð*) jätkaja (*D?*) on kirjutatud *t*-ga sõnas (parramal) *fetel* (142), vrd. Mülleri *æbedeft*, Stahlil *feddet* (vt. E. Kirj. 1920. lk. 294, 338), kuid vahel ka *dd* ja *d*-ga: *Szoddameefß* (47) - *Szadamefß* (27), kui see viimaks mitte nominatiivne liitumine pole. Palataalspirandi (*ɣ*) jätkaja on kirjutatud *gg* ja *ggh*-ga: *Meggiall* (40 jne), *Sellemegghe* (25). Ühendis *ɣr* on *ɣ* juba vokaliseerunud: *Whamfayra* (25), *waymfara* (26, 47). — Sõnaalguline *h*- on veel alal: *Hallias* (30), *Han* (26 etc.), *Hannus* (26 etc.), *Haryufene* (34), *Ryuyhone* (35), *Sudenurm* (32 jne.), *Sitowa* (33), *Sehenkulla* (58), *Senße* (43), *Hennikapoyt* (34) jne., olgugi et juba teatavat kõikumist on märgata: *Cubias allytkur* (67) - *halltkur* (55), *Sullimulli* (37) - *Wllymulli* (53), ja *h*- kord isegi sõna algul kirjutatakse, kus ta algupäraselt mitte pole esinenud: *Albi Peter* (40) - *Salbi¹ peter* (48). Veel Mülleri¹ ja Stahli aegu näis *h*- eP murdeis õige üldine olevat, vastasel korral poleks *h*- meie kirjakeelde üldse pääsenud. Kuid juba Gösekeni grammatika (a. 1660) tõendab (vähemalt Läänemaa kohta): Es

¹ Võru-Setu murdes esineb siiski *h*-lisena.

wird auch sonst das *h* im Anfang entweder behalten oder weggelassen / als: *Salp* oder *Alp* / *Salw* oder *Alw* / gering. *Semmarus* oder *Emmarus* Schummer / *Sorgt* oder *orgt* ein Thal. *Siwmi* oder *Swmi* Korn¹ (lk. 4), ja veel selgemalt hiljem Hornung omas grammatikas (a. 1693), eriti Pärnu- ja Läänemaa kohta: *h*, ab initio non tam fortiter adspirat, quam apud Latinos, Germanos etc. sed mitius; quanquam non erraverit, qui *h*, ab initio omiserit, quod praesertim in Pernaviensi Diocesi & in Wikia frequentissimum, sic utrumq; absq; vitio dicitur: *Saut* & *auf* / *hürg* & *ürg* / *hult* & *ult* &c in medio semper adspirat, ut in *Leht* / *Täht* / *wiht* / *lihha* / *wihha* / *tohhi* &c (lk. 3—4), samuti A. Thor-Helle grammatika ja sõnastik (a. 1732): Das *h* wird von vorne wenig gehört, indem einige *hürg*, *hunt*, *heinad* auch deutlich aussprechen: *ürg*, *unt*, *einad* (lk. 2). — Genetiivi (ja akus.) lõpul on *n* püsinud veel õige sagedasti (14 juhtumusel), nii vokaali kui konsonandi eel, vokaali eel liitsõnus ja isegi absoluutses lõpus, kusjuures vahel *np* > *mp*: *teme ayno poian mebdten yfande* (142), *Swrn jorman kannatanut* (142), *thayuan [rickus]* (ib.), *yha leide wefeuen, fiedt . . .* (ib.), *pohan rihti kyrkun leide . . .* (ib.), *se lehan fe . . .* (143), *Tyto wyllymponck* (60), *Rhoudenphæe* (39) ~ *Roudenphe* (47), *Szoner* (40, 48) = soo äär, (?) *Chawnkulla* (50) ~ *Chahnkulla* (51). Nende kõrval on harilikum ometi *-n* kadu: *Salutagka* (52, 58), *kulliroeck* (67), *hynnu* (142), *mehe wollkat* (ib.) jne. Tähendatud vankuvus kestab veel järgmisel aastasajalgi: *Mülleril fen Sauwa siffe* (65), *öchto sömanayal* (48), *fensinaze* (40), *Pattuden ander andmene* (138), *ama meddy wmysen Surma oša* (85) jne., nende kõrval ometi harilikult *n* kadu; *Stahlil püsib n* veel ainult mõnes liitsõnas: *semperrast* (Leyen-Spiegel, 497), *Uwo-Söhménaja* (ib., 664), samuti harva ka *Gösekenil*: *föhmén aigt* (209), *Sen Ewa Summal iffi loy* (6).² Nagu näeme

¹ Leidub ometi kadujuhtumusi: *Jurfe tarwa* (203), *turfe* (195) jne.

¹ Nähtavasti on *G.* siin õige tähelepaneku illustreerimisel ometi eksinud mõne näite valikus.

² Juba *Gösekenil* *wesct/i. wescti töh. wescti siwmi* (lk. 300).

on nii *-n* kui ka *h-* kadu eestis sündinud pikkamööda, vähemalt 100—150 a. kestes. — Poolvokaal *v* on veel püsinud sõnus terve *Maria* = tere *M.* (142), *wesþyftui* (37)¹ = vesikivi, veski, kuid kadunud sõnus: *Chui moller* (40) - *Chwi pere*, *Chwyell* (48), *kuivjõel*, *Chwiarw Andres* (49), *tehenapoyt* (32), varem *Tähvina-*. — *i*-lõpulised diftongid näikse olevat veel püsinud: *taywas* (142), *nayne* (27, 47), *poyst* (27) - *poysth* (32) - *poyst* (32), kuid nende kõrval juba *poest* (26; ka *poest*, *pot*, 29, 30, lugeda: *poeg*), *hæpewyne leybþ* (142). — Tähtis on ka plur. 1. isiku lõpul *a*: *annama*, *Wþuma* (142), nõnda veel praegugi *Hiius*, *Alutagus*, *Kodaveres*. — Kirjutused nagu *tenneny* = tänane (142), *ereneþ* (142) 'vaid', *teme* = tema (142), *wefeuen* = vägeva (ib.), *ellewat* (ib.), *fulle* = küla (36), *Lechtmeþe* (46, 29), *Þeþekullae* (44) jne. näikse tõendavat vokaalharmoonia alalhoidmist sel ajal veel Kullamaal (L. Nigulas, Vigalas ja Varblas, osalt ka Ridalas ja Martnas on vh. alal praegugi), kuid selles kahtlema sunnivad mõned kirjutused, kus *e* on ka tagavokaalseis sõnus: *hæpewyne leybþ* (142), *þfande* (ib.), mõnikord kirjutab autor ka esivokaalseis sõnades *a*: *þfamede* (142), *þþa* (ib.), *Reenda* (41) - *Reende* (37, *Þeeþen kulla* (65). — Lõppkadu on üldse juba sündinud, mahaarvatud kaks liitsõna: *þotoraa* (25) = *jootraha*, *Kulldamegþy* (31), *þzur kulldameggi* (55), kuid ka *Kulldameggi* (38) — kui ses üldse nominatiivliitumine esineb. — Samuti läbi viidud on sisekadu: *þundma* (142), *þowþma* (ib.), mahaarvatud muidugi eriline akt. partitiiv juhtumus: *þanudþ*, *þannatanud*, *þurrenut* jne. (142).

Vormiõppe alalt oleks esile tõsta ainult kaks joonekest: kaasäitleva käände kujunemise algena *þþant þwkaþ* (142) = isand su kaas, sinuga, ja imperatiiv: *nynþ þeyþka andey meþe wolkat* (142), *ereneþ þattþa meþt kuryaþþ* (ib.).

(Lõpp.)

A. Saareste.

¹ Tähelepanu väärrib, et C. G. Rücker'i „Specialcharte von Livland“, 1839. a., tarvitab veel genet. *n*-e mõnes kohanimis; *Umman-laid* (nüüd: *umälaid*), *Þinan kulla* (nüüd: *liõna küla*), *Rotsin kulla* (nüüd: *ruõtsikküla*), kõik Kihnu saarel ning ümbruses, ja veel *Tahkurannas*: *Rorlin nina*.

Välteist ja silbivälteist meie praktilises keeleõpetuses.

Kui dr. Mihkel Veske oma väitekirjas („Untersuchungen zur vergleichenden Grammatik des Finnischen Sprachstammes“, Leipzig, 1872), ja hiljemini oma „Eesti keele healte õpetus'es“ (ilmunud Tartus 1879) esimest korda terves ulatuses käsitles eesti keelele nii iseloomulikke pikkade ja ülipikkade häälikute vaheldust, siis oli see meie keele foneetiliste põhinähtuste tunnetamises määratu edusamm. Ei ole meil praktilises keeleõpetuses sellel alal hiljemini enam palju midagi olnud juurde lisada; pärasitised grammatikud on ainult püüdnud nähtust ennast võimalikult otstarbekohaselt esitada ning üksikasju välja töötada. Mõnd niisugust seni lahendamata üksikasja püüab valgustada ka käesolev kirjutis.

Et meie praegused grammatikad terminoloogialt on eriti kirjud (sama mõistet nimetavad ühed „hääleastmeks“, teised „hääliku astmeks“, kolmandad „sõna välteks“, neljandad ei nimeta teda üldse; ühe teise mõiste nimetuseks on kord „aste“, kord „päine“; häälikud on kord „pikad“ ja „lühikesed“, kord „rasked“ ja „kerged“, kord selles ja selles „vältes“, kord sellel ja sellel „astmel“ jne.), tulevad meil esiti selgitada mõned mõisted ja nende nimetustena siin tarvitatud oskussõnad.

Sedamööda, kui palju a e g a kulub teatava hääliku või silbi hääldamiseks, võivad häälikud või silbid olla väga mitmesuguse pikkuse ehk kvantiteediga. Meie ütleme, et häälikul või silbil on mitu pikkuse järku, ja niisuguseid pikkuse järke nimetaksimegi siin traditsionaalselt välteiks. Nii on *a* sõnas *kade* lühemas vältes kui sõnas *maade*, samuti on *I* silp sõnas *vana* lühemas vältes kui sõnas *kartma* jne. Sellest, missuguses vältes on sõna (või sõnaosa) esimene silp, oleneb sõna (või sõnaosa) silbivälde ehk foneetiline aste. Mida lühem on sõna esimene silp, seda vähem on sama sõna silbivälde ehk foneetiline aste ja ümberpöördukt. Nii on sõnad *vaga* ja *kõnelemine* väikesemal silbivältel kui sõna *vaagna* või *vennale* (samuti on näit. sõnaosa *-tiku-* sõnas *põõsastikule* väikesemal silbivältel kui sama sõnaosa *-tikku-* sõnas *põõsastikkudele*). Mitu völdet on sõna esimesel silbil, setu foneetilist astet on sõnal; kui sõna *I* silp on esimeses vältes, siis sõna ise on esimesel foneetilisel astmel, samuti on teise-

vältelise esimese silbiga sõna teisel foneetilisel astmel jne. — Sõna silbivältest ehk foneetilisest astmest tuleb lahus hoida sõna häälikuajalooline aste ehk lihtsalt aste. Viimane oleneb peajasjalikult sellest, kas sõna teine silp (mõnikord ka praegune kolmas, neljas või kaugemal sõnas esinev silp) on olnud algupäraselt kinnine või lahtine: kui ta oli kinnine, siis on sõna praegu nõrgal astmel, s. o. esimese ja teise silbi (mõnikord ka teise ja kolmanda, kolmanda ja neljanda või kaugemal sõnas esinevate silpide) vaheline häälikollus on (võrreldes sama sõna mõne alglahitse vormiga) nõrgemini hääldatav (*kure, jõe, hüpaku, laotellakse, mõistliku, põõsastiku, majandusliku*: vrd. *kurge, jõge, hüppama, laoteldama, mõistlikku, põõsastikku, majanduslikku*); vastasel korral (vormides nagu *kurge, jõge* jne.) on sama sõna tugeval astmel. Nähtust ennast, et samal sõnal erimuutevormides esineb kord nõrk, kord tugev aste, nimetame astmevahelduseks.¹ — Et sõna foneetiline aste oleneb ainult sõna esimese silbi pikkusest, siis ei lange ta häälikuajaloolise astmega alati kokku: sõna võib olla nõrgemal silbivälte, kuid ühtlasi tugevamaal astmel. Nii on sõna *kägu* tugevamaal astmel, kuid nõrgemal silbivälte kui sõna *käole*. Pealegi ei kuulu praegu kõik sõnad astmevahelduse piirkonda (*kala, maja; ja, eile*), kuid igal sõnal on tingimata olemas silbivälde.²

¹ Terminit „astmevaheldus“ on siin tarvitatud kitsamas mõttes: tema alla ei kuuluks juhud nagu *vagu* aga *õhtu* (vrd. vadj *õhtago*) või [seda] *maad* aga [seda] *kala* (vrd. sama käänet vepsas: *kalad*), ega praegu mittemuudetavad sõnad, kuigi nad oleksid kivistunud muutevorme, nagu *eile, nüüd*.

² Seniseist grammatikuist on — kui ma ei eksi — need kolm mõistet, s. o. välte, silbivälte ja astme terminoloogiliselt eraldanud ainult H. Põld, kellel vastavateks nimetusteks on „välde“, „hääleaste“ ja „paine“. Teistel on kas mõni neist mõisteist väljendatud ainult kaudselt või tarvitatud üht nimetust mitme mõiste tarvis. Mis puutub vältesse ja astmesse, siis on nad teineteisest eraldanud kõik meie uuemad grammatikad, nii ei tarvitse nende olemasolu enam mingit põhjendust. Võiks ainult tähendada viimase mõiste nimetuse kohta, et traditsionaalsest „painest“ on käesolevas kirjutises — nagu mitmeski uuemas grammatikas — loobutud sellepärast, et olla enam kokkukõlas keeleteadusliku kirjanduse terminoloogiaga, kus vastavat mõistet nimetatakse ainult „astmeks“. Sellevastu tuleks mõni sõna ütelda silbivälte ehk foneetilise astme kohta. Kõigepealt on sagedasti tarvilik lühidalt iseloomustada teatavat sõna selle järgi, missuguses vältes on tema I silp, kui meie ei taha seda igakord väljendada kaudselt. Näit. selle asemel, et ütelda igakord: „sõna, mille esimene silp on esimeses vältes“, ütleksime lühidalt: „esimese silbivälte sõna“ ehk „esmasilbivälte sõna“. Selle mõiste kaudselt või otsekohe-

Meie praegusaja tähtsamad grammatikad käsitlevad väldete küsimust ainult üldiselt, ilma üksikasjadesse tungimata (nii näit. prof. Jõgever, K. Leetberg ja H. Einer; detailsemalt puudutab nähtust Joh. Aavik oma „Õigekeel-

sest väljendusest ei ole mööda pääsenud pea ükski meie seniseist grammatikuist, kes on tunnustanud kolme või nelja häälikute vältet. Juba dr. Veske kirjutab oma eelmainitud „Eesti keele healte õpetus'es“ (lk. 58): „Muutmata sõna tüvi käib ikka üksi kas esimese, teise ehk kolmandama järgu healte järele“ (minu harvendused. E. M.; siin ütlesime: „astmevaheldusesta sõna tüvi on ikka kas esimesel, teisel või kolmandal silbivältele“, ehk: „... esimesel, teisel või kolmandal foneetilisel astmel“). Dr. K. A. Hermann oma „Eesti keele grammatik'as“ (Tartus, 1905) tarvitab sõna „järk“ (=välde) nii hääliku vältte kui sõna silbivälte nimetuseks, näit. ütleb ta 63. leheküljel: „Kõigis järgmistes liikides on sõnadel esimeses paindes kolmas, aga teises teine pikkuse järk“ (minu harvendused. E. M.; meie ütlesime: „kõigis järgmistes liikides on sõnadel omastavas kolmas, aga osastavas teine silbivälde“). Nägu Hermann'i juures, nii on lugu ka prof. J. Jõgeveri grammatika esimeses väljaandes („Eesti keele õpetus“, Tartus, 1904). Oma grammatika teises väljaandes („Eesti keele grammatika“ I, Tartus, 1919) aga väljendab sama autor kõnesolevat mõistet kaudsel teel, näit. 29. lk.: „Nõnda muutuvad kahesilbilised sõnad pikkade häälikute kergel astmel“ (=kahesilbilised teisesilbivälteelised sõnad) või ütleb lihtsalt (lk. 27) „lühidhäälikulised kahesilbilised sõnad“ (= esma-silbivälteelised kahesilbilised sõnad). Cand. K. Leetbergi „Eesti keele grammatika's“ (Tallinnas, 1921) võiks silbivälte mõiste välja lugeda ütelsest „hääliku aste“, mille kohta hoitatakse, et teda ei tule segi ajada „tüvi astmega“ (= häälikuajaloolise astmega; vt. lk. 16, § 46). Tähelepanav on, et peale Hermann'i veel rida teisi grammatikuid tarvitab vältte terminit ühtlasi silbivälte nimetuseks; nad kõnelevad kord hääliku, kord sõna välttest. Nii kirjutab H. Einer (vt. tema „Eesti keele õpetus koolidele“, Tallinnas, 1920, lk. 33): „Ta on kolmandale välttele tõstetud sõnatüvi“ (minu harvendused. E. M.). Sedasama teed käib mag. O. Loorits, kes oma grammatikas muidu täpsalt eraldab hääliku vältte silbi välttest ning selle omakorda astmest, kuid vältte mõiste laiendab ka sõna peale. Ta kirjutab näit. 20. leheküljel: „Esimese silbi pikkuse järele eraldatakse lühivälteelised, pikavälteelised ja ülipikavälteelised tüved“ (minu harv. E. M.). Mag. J. Aavik fikseerib oma „Õigekeelsuslik'us grammatika's“ koguni teadlikult termini „välde“ peaaegu alikult meie silbivälte tähenduses (vt. lk. 27), kuid tarvitab ikkagi sama nimetust ka hääliku vältte mõiste väljenduseks, näit. 29. lk.: „Selle järele, kui me kirjutaksime „marsima“, siis oleks r kolmandas välttes...“ (minu harv. E. M.). See kõik võiks panna kahtlema, kas ei olegi lõpuks kõige otstarbekohasem mõlemad kõnesolevad mõisted ühendada ühe nimetuse alla, sest nad näivad olevat oluliselt samad. Kuid „välde“ tähendab ikkagi ainult pikkuse järku, vältust, kestvust, ega sobiks loogiliselt sellele kohale, mida käesolevas kirjutises täidab „silbivälde“ ehk „foneetiline aste“. Kui võrdleme näit. sõnu *ela, elama, elamine, elamisele, elamiselegi*, siis on igauks neist eri-„välttes“, kuid nad on kõik ühel ja samal foneetilisel astmel. Et vältte mõiste keeleõppijal ei tumestuks, oleks ikkagi tarvilik mõlemad mõisted eraldada ka terminoloogiliselt.

suslik'us grammatika's", kuid sealgi ainult hädapäraste tarviduste piirides). Ükski neist, välja arvatud osalt H. Põllu ja mag. O. Loorits'a grammatika, ei valgusta lähemalt häälikute vältusjärkude ulatuvust (näit. missuguses vältes on *k* sõnas *saak* või *uinak*) ega riiva völdete ning silbivöldete vahekorda — küsimusi, mis just meid siinkohal huvitaksid. Sellepärast peatuksime siin ainult H. Põllu „Eesti keeleõpetus'el“ ja mag. O. Loorits'a „Eesti keele grammatika'l“.

H. Põllu grammatikas on teatavasti iseloomulikuks jooneks, et ta tunnustab nelja völdet traditsionaalse kolme asemel (vt. teina „Eesti keeleõpetus“ I, Tallinnas, 1920, lk. 11 jj.). Vokaalidest olevat näit. *a* sõnas *sada* I v., sõnas *saada* [kiri ära] II v., sõnas *saata* III v. ja sõnas [tahan] *saada* IV v.; konsonantidest näit. *s* sõnas *kasi* I, *kassi* [poeg] II, [panin] *kasti* III ja [silitan] *kassi* IV vältes. Juurde on lisatud märkus (lk. 11, 2. tähendus) vokaalide völdete kohta: „Kolmas täishääleline vödde esineb ikka kinnises silbis: neljas täishääleline — ikka lahtises, kui sõna ei ole ühesilbine...“ „Ühesilbistes sõnades esinev pikk häälik on ikka 3. vältes...“ (vrd. *saata*, [tahan] *saada* ja *maa* või *kapp*).

Et asja kohta selgusele jõuda, võrreldgem siin esitatud näiteid ja näpunäiteid mõnede eksperimentaalfoneetiliste mõõtmisandmetega¹:

¹ Toodud arvud on sajanäidiseks ja nad on võetud prof. Lauri Kettunen'i teosest „Lautgeschichtliche Untersuchung über den Kodaferschen Dialekt“. Sama teose mõõteandmeid on Põllu grammatika arvustusel juba varemini kasutanud mag. V. Ernits (vt. EKirj. a. 1916, lk. 107 ja 108), kuid veidi teissuguses sihis: ta näitab, et ühel ja samal häälikul võime eksperimentaalfoneetilisel teel eraldada kuni poolsada eri-pikkusvahet, ja väidab, et keeleõpetuses ikkagi ei saa kõiki neid pikkusvahesid vähegi detailsemalt liigitada; ei tarvitsevatki liiga peent liigitust, sest ühes ja samas näituses esinevat eesti keeles ikkagi ainult kaks astet: nõrk ja tugev; sel asjaolul olevat kõigepealt praktilist tähendust, seda pidavat silmas pidama. — Selle kohta oleks öelda, et muidugi ei saa keeleõpetuses, pealegi tegelikus keeleõpetuses neid arvukaid pikkusjärke detailselt liigitada, kuid saab eraldada ikkagi teatava pikkusulatusega ja teatavalt foneetiliselt asendeis esinevaid kvantiteeditüüpe, nagu seda on ju teinudki teaduslik foneetika, olgugi üksikasjalisemalt kui tegelik keeleõpetus. Samuti ei pääse keeleõpetus ka mööda väga tähtsa astmevaheldusnähtuse käsitlest, kuid sellest üksinda on eesti keeles vähe: tuleb paratamata keeleõppijaid tutvustada ka sõnades esinevate puhtfoneetiliste nähtustega, pealegi et foneetiliselt astmeid ühel ja samal näitusel võib olla enam kui kaks (*käsi*, *käe*, *käte*, *kätte*) ja et sõna häälikuajaloolise astme tundmise eelduseks ongi sagedasti sõna foneetilise astme äratundmine. — Siin

Vokaalide välted:

I v. *sada* (= *sadà*). Vrd. Kodav. *padà*, kus *à* 7.

II v. *saada* (= *sadà*). Vrd. Kodav. *pūgi*, kus *ū* 14,2, ja *kārād*, kus *ā* 10,1.

III v. *saata* (= *satta*). Vrd. Kodav. *pūkki*, kus *ū* 9,8, ja *littēd*, kus *ī* 9.

IV v. *saada* (= *sāda*). Vrd. Kodav. *kāru*, kus *ā* 15,5 ja *sūr*, kus *ū* 16,6.

Konsonantide välted:

I v. *kasi* (= *kasi*). Vrd. Kodav. *kasēd*, kus *s* 4,4.

II v. *kassi* (= *kašsi*). Vrd. Kodav. *pešsò*, kus *šs* 8,9.

III v. *kasti* (= *kašti*). Vrd. Kodav. *tešti*, kus *š* 10,3, ja *peš*, kus *š* 22,5.

IV v. *kassi* (= *kašsi*). Vrd. Kodav. *pešso*, kus *šs* 18,2.

Needki üksikud mõõteandmed kõnelevad küllalt selget keelt. Ilmestub kõigepealt, et H. Põllul esitatud neli vokaalide välde ei ole millegagi põhjendatud, sest „kolmanda välte“ täishäälik osutub täpsal mõõtmisel umbes sama pikaks, või koguni lühemaks kui harilik teise välte vokaal (vrd. *ū*-d sõnas *pūgi* ja *pūkki*)¹. Samuti selgub, et on väär ka märkus, mis ütleb, et „ühesilbistes sõnades esinev pikk häälik on ikka 3. vältes“, sest pikad häälikud sõnas *sūr* ja *peš* on suurema kvantiteediga kui vastavad „neljanda välte“ häälikud sõnus *kāru* ja *pešso*.

toodud mõõteandmete puuduseks on vahest see, et nad peegeldavad ainult ühe, nimelt Kodavere murde pikkusvahekordi. Kuid kirjakeelele lähedate murrete juures — välja arvatud vahest kiudemurrete piirkond — on need vahekorrad üldiselt samad, nii suudavad esitatud arvud ikkagi pilti anda asja tõelisest seisukorrast. Sellejuures ei taha aga valitud vähesed näited mitte põhjalikku ülevaadet anda kõnesolevate foneetiliste pikkusjärgude vahekordadest kõigis võimalikkudes foneetilistes asendites — see jäägu eriuurimuste hooleks, — vaid nende otstarve on kummutada seda kindlat veendumust mõne pikkusvahekorra määramises, mille põhjal näit. H. Põld üles ehitab neli vokaalide välde.

¹ Muidugi ei tarvitse vahe alati olla nii suur, sest siis peaksime ju *ū* sõnas *pūgi* märkima ülipikaks (vrd. *kāru*, kus *ā* ainult vähe pikem); sõnas *kārād* on ju ka *ā* peaaegu sama suur kui *ū* sõnas *pūkki*. Nagu pärastised mõõtmised teiste murrete alalt tõendanud, võibki teatud juhtudel (mag. Mägiste'lt saadud suusõnalise teate järgi) viimasel puhul (tüüp *satta*) vokaal p i k e m olla kui esimesel korral (tüüp *sadà*, kuid et ta teistel juhtudel on ikkagi l ü h e m, siis saab tegelik keeleõpetus neid lugeda ainult ü h e p i k k u s t e k s, mitte aga kumbagi erivälteks, nagu seda on teinud H. Põld ja mõned teised grammatikud.

Mis aga puutub konsonantide nelja vältesse, siis oleksid need teatava piirini õigustatud; ent kui vokaalidel on ainult kolm välde, milleks siis konsonantidel veel eraldada neid neli? See võiks veel tulla küsimusse, kui ta praktilisel keeleõppijal grammatika omandamist kuidagi hõlbustaks, kuid vastuoksa: kui juba kolme välte vahetegu keeletarvitajale sagedasti käib üle jõu — mida võivad kõige paremini konstateerida tegelikud eesti keele õpetajad, — siis muutub III ja IV välte konsonandi eraldus kõrvakuulmise abil otse võimatuks. Peab siis juba teoreetiliselt õppima, et konsonandil võib olla neljas valde ainult siis, kui ta asetseb vokaalide vahel (on geminaadiks), muidu saab ta olla ainult kolmandas vältes. See kõik sunnib keeleõpetajat tagasi tõrjuma igasugust nelja välte püstitamist, kui see ka oleks eksperimentaalfoneetiliseltki väga hästi põhjendatud.¹

Nelja välte kõrvaldamisega langevad kõnesolevas grammatikas endast kokku nendele toetatud üksikasjalised arvutused väldetega liithäälikuis (vt. lk. 12), nii ei tarvitse meil viimaste juures peatuda. Küll aga oleks siinkohal tähelepandav järgmine peatükk, „Sõnade hääleostmetest“ (= sõnade silbiväldeatest), kus käsitellakse välde ja silbivälde vahetõrja (lk. 14 ja 15). Siingi ei ole autor mööda pääsenud komistustist. Ta kirjutab näit. 15. lk.: „Kolmandal astmel on sõnad, mille sisemistest liht- ehk liittäishäälikutest ehk: lihtkaashäälikutest vähemalt üks on 3 ehk 4 vältes ehk ka kaks kõrvuti 2 vältes.“² Leidub aga küllalt teiseastmelisi (= teise-silbivältelisi) sõnu (või sõnaosasid), kus kaks sisemist häälikut kõrvuti on II vältes, näit. *balalaika* (ai II, k II v.), *balaata* (aa II, t II v.), *graafiline* (aa II, f II v.), *eetika* (ee II, t II v.); vrd. ka *tuulte* (uu II, l I, t II ehk: uu II, lt II v.) või *kaustaga* (au II, st II v.), *piitsad* (ii II, ts II v.) jt. Autori toodud näide *look* (kus o olevat II, k II v.) ei paranda seisukorda, kuna pealegi ei ole päris kindel, kas *k* sõnas *look* on II või III vältes. Eeltoodud näited kitsendavad ka sama peatüki eelmist reeglit (lk. 14), mis ütleb, et „teisel astmel on sõnad, mille sisemistest

¹ Neljavältilise pikkusjärkude süsteemi on mõistnud hukka ka mag. V. Ridala oma Põllu grammatika arvustuses (vt. EKirj. a. 1915, lk. 408 ja 409) toetudes ainult väitele, et „kui sel ka peaks olema oma õigus — tõepoolest ei võida midagi 4 välte kasuks ütelda 3 asemel — praktilise selguse pärast peaks juba 3 juure jädama“ (minu harv. E. M.)

² Minu harvendused. E. M.

häälikutest üks on 2 välte liht- ehk liithäälik.¹ Nagu nägime, võib teiseastmelise sõna sisemiste häälikute hulgas olla ka kaks II välte liht- või liithäälikut.

Nii ei ole H. Põllu grammatika suutnud anda kõnes-olnud küsimuste lõplikku lahendust. Mag. O. Loorits oma „Eesti keele grammatika's“ (Tartus, 1923) on püsima jäänud traditsionaalse kolme välte juurde (vt. lk. 5—8, IV peatükk: Häälikute pikkus). Tema üksikute häälikute veldete käsitus — see on muidu väga korrektne — jääb siinkohal puudutamata samadel põhjustel mis teistegi grammatikate oma: on esitatud ainult üldjooni, mis on ilma pikema jututa vastuvõetavad. Palju küsitavam on aga juba sellele järgnev häälikühendite veldete käsitlev osa (§ 19), kus esiti mainitakse, et häälikühenditel on ainult kaks pikkuse astet: nad on kas pikad või ülipikad (mis on muidugi tõsi), ja siis formuleeritakse: „Järelikult maksab üks ja ainus üldreegel häälikute pikkuse kohta: lühike + lühike = pikk; lühike + pikk (või ümberpöörduvalt pikk + lühike) = ülipikk üksikhäälik või häälikühend.“ Ent see reegel ei näi ometi olevat üldine: juhtudel nagu *kõrte*, *polka*, *Marta*, *keelte* on häälikühendid *rt*, *lk*, *lt* ometi pikad, mitte ülipikad, kuid nad koostuvad lühikesest (*r*, *l*) ning pikast (*t*, *k*) häälikust, missugune koosseis autori sõnastuse järgi peaks andma ainult ülipika häälikühendi. Või on siin termineid „lühike“ ja „pikk“ tarvitatud selles mõttes, nagu neid mõistab meie teaduslik foneetika, s. o. eelmistes näidetes oleks siis *r* või *l* lühike üksikkonsonant ja *t* või *k* lühike geminaat? Kuid peatüki alul nimetatakse neidsamu lühikesi geminaate (sõnus nagu *Minna*, *sassib*, *vakad*) pikka deks häälikuteks ja keeleteaduslikkude pikkusjärgudega tutvustatakse ainult möödaminnes peentruki all. Veel kaheldavam on see osa kõnesolevast peatükist, mis kõneleb silpide pikkusest ja nende pikkuse vahekorrast neis esinevate häälikute pikkusega (vt. § 21), ehk, mis peaaegu seesama: veldete ja silbiveldete vahekorrast (sõna silbivälde oleneb ju, nagu nägime, sõna I silbi pikkusest). See, mis on öeldud seal lahtise silbi kohta, on küllalt vastuvõetav. Kuid kinnise silbi kohta ütleb autor: „Kinnine silp on ainult kas 1) pikk = lühike vok. + lühike lõppkonsonant, või 2) ülipikk = lühike vok. + pikk lõppkonsonant, või jällegi pikk, isegi ülipikk vokaal või dif-

¹ Minu harvendused. E. M.

tong + lühike lõppkonsonant“. Nende väidetega ega nende formulatsiooniga ei taha olla hästi nõus. Esiteks ei ole jällegi selge, kuidas tuleb käsitada termin „pikk lõppkonsonant“ kas see on „pikavälteline (= teisevälteline) konsonant“ (vrd. „ülipikavälteline“ = kolmandavälteline), või on sõna „pikk“ mõistetav teaduslik-foneetilises tähenduses (sel puhul kõneldakse „lühikestest“, „poolpikkadest“ ja „pikkadest“ üksik- või kaksikkonsonantidest). Kummalgi juhul ei tähenda ta üht ja sama, nii on *k* sõnas *vakk* esimesel puhul ülipikk (= III vältes), teisel puhul pikk (teaduslikus transskriptsioonis: *vak*). On siingi põhjust arvata, et kõnesolevat terminit ei tule mõista teaduslik-foneetilises mõttes, vaid tähenduses 'teisevälteline'; kuid siis on esitatud reegel puudulik, sest ülipikk kinnine silp võib koostuda ka lühikesest vokaalist ja ülipikast (= III-vältelisest) konsonadist, nagu sõnus *vakk*, *matma*. Sel puhul oleks koguni küsitav, kas lühike vok. + pikk (= II-välteline) lõppkonsonant üldse kunagi annab ülipikka silpi, sest lühike vok. + pikk konsonantühend annab vastavalt ainult pika silbi (mis autoril pika silbi analüüsil on jäänud hoopis nimetamata), näit. sõnus *kontsaga* (*o + nt*), *kolksutab* (*o + lk*), *maltsad* (*a + lt*; vrd. *kontsade*, *kolksuma*, *maltsu*, kus lühike vok. + ülipikk konsonantühend). Samuti ei saa leppida väitega, et pikk vokaal või diftong + lühike lõppkonsonant annab ainult ülipika silbi. Võib leida küllalt sõnu, kus (ka siis kui termineid „pikk vokaal või diftong“ käsitada teaduslik-foneetilises mõttes) on sel korral pikk silp (mis jällegi pika silbi analüüsil on jäänud mainimata), näit. *paistab* (*ai + s*), *koostaga* (*oo + s*), *piitsad* (*ii + t*), *saartele* (*aa + rt*) ja palju teisi.

Eelnenud arutluse lõpptulemuseks on paratamata see, et meie senised grammatikad ei ole veel lahendanud väl-deteprobleemi kõigis tema üksikasjus või on lahendanud selle puudulikult. Lahtiseks on jäänud peaaesjalikult kaks küsimust: 1) häälikute üksikute välde te täpsad ulatuspiirkonnad ja 2) häälikute välde te ning sõna silbivälde te vahekord üksikuis sõnus. Et lahendada esimest neist, tuleks kinnistada, mitu veldet võtame tarvitusele praktilises keeleõpetuses (kas kolm, neli või koguni enam), ja kõigis üksikasjus kindlaks määrata, mis-sugusesse vältesse kuulub iga sõna sisemine häälik (näit. *k* sõnas *saak*, *rookima*, *s* sõnas *kaust*, *kopsude* jne.; H. Põllu grammatika järgi, mis kõige enam on tunginud üksikasjusse, on *k* mainitud juhtudel teises, Joh. Aaviku

„Õigekeelsuslik'u grammatika“ järgi aga kolmandas vältes; s nii sõnas *kaust* kui sõnas *kopsude* on H. Põllu järgi teises vältes, kuna foneetilises transskriptsioonis märgitakse s esimesel puhul pikemaks kui teisel: *kaust*, aga *kopsude*). Teise küsimuse selgituseks tuleks täpsalt ära määrata, missuguses vältes võivad olla sõna sisemised häälikud, kui sõna on teataval silbivältel, ja ümberpöörult.

Väldete arvu kinnistamisel tegelikus keeleõpetuses oleks kaks teed: kas võtta üle teaduslikust foneetikast seal märgitud pikkusjärgud (neid tuleks neli kuni kuus), või praktiliste tarviduste jaoks maksmata panna erisüsteem, mis lahku läheks teaduslikust jaotusviisist. Esimene tee tuleb tema keerulisuse pärast tingimata tagasi tõrjuda, samuti ei ole vastuvõetav mõni muu sellest erinev neljavälteeline süstem, nagu meil oli juhus näha H. Põllu grammatika nelja välte arvustusel (enamavälteeline oleks hoopis mõttetu). Jääks seega üle traditsionaalne kolmevälteeline järjestis, mis osutub tegelikult kõige otstarbekohasemaks. Kuid on selge, et viimanegi saab olla täppis ja tõeloludele vastav ainult siis, kui ta toetub teaduslikule transkriptsioonile, mis omakorda nõjatub eksperimentaal-foneetilistele mõõteandmetele, sest kõrv võib sagedasti petta, nagu meil seks küllalt kogemusi.¹ Enne aga kui me selles küsimuses saame „toetuda“ teaduslikule transkriptsioonile, peame kindlaks määrama, missuguse välte ulatuskonda kuuluks iga teatavale foneetilisele märgile vastav häälikkvantiteet, sest teaduslikus foneetikas eraldatakse pikkusjärke enam kui kolm. Vokaalide juures oleks see teha hõlpus: üliühikesed (*tüükad*), lühikesed (*rada*) ning poolpikad (*viga*) oleksid esimeses, pikad (*saadame, saata*) teises ja ülipikad (*maa, saama*) kolmandas vältes. Keerulisem on lugu konsonantidega, kus jaotusi rohkem ja kus mõnes punktis ei saa abiks võtta kujunenud traditsiooni. Esimesse vältesse kuuluksid tingimata üksikkonsonantidest lühikesed (*rada, vitsad, pista, tantsib*), teise vältesse kaksikkonsonantidest lühikesed (*võtan*) ja kolmandasse pikad üksikkonsonandid (*latt, metsade*) ning

¹ Nii on H. Põllu grammatikas esinev kuuldeviga, et esimene a sõnas *saatma* on tunduvalt pikem kui sõnas *saadab*, juba pärit dr. Veske'lt, kes juba oma eelmäinitud väitekirjas tõendab, et a sõnas *laad* on „firmeeritud“, s. o. pikem kui näit. sõnas *laada* (vt. lk. 7). Sama mõtet on hiljemini korranud pea kõik meie tähtsamad grammatikud, nüümail ajal veel isegi V. Rida la oma „Eesti keele õigekirjutus“es (lk. 14).

samuti pikad kaksikkonsonandid (*võtta*). Küsimus oleks ainult, kuhu lugeda poolpikad üksikkonsonandid (*laat, saatma, part*) ning poolpikad geminaadid (*laata, saata, parti*): kas teise või kolmandasse vältesse (esimene välde ei saa tulla arvesse, sest kui me lühikesed geminaadid arvame teisevältelisteks, ei või me enam poolpikki geminaate — järelikult ka üksikkonsonante — lugeda I vältesse)? Nagu nägime, lähevad selles asjas meie grammatikud lahku (H. Põllu järgi oleksid kõnesolevad häälikud teises, Joh. Aavik'u järgi kolmandas vältes).¹

On kaaluvaid põhjusi, mis meid sunnivad kalduma otsusele, et poolpikki konsonante saame ainult lugeda kolmandasse vältesse. Nimelt kui võrdleme sõnu *Reeta* (= *rëttä*) ja *keeta* (= *këttä*), *Marta* (= *marittä*) ja *karta* (= *kartta*), *eetiline* ja *peetide*, [nende] *parte* ja [neid] *parte*, *hügrokoopiline* ja *hügrokoopide*, *balalaika* ja *kaika* jts., ja kui sellejuures loeksime poolpika-geminaadi sõnus *keeta*, *karta*, *peetide*, [neid] *parte*, *hügrokoopide*, *kaika* teise

¹ Selle küsimuse puhul oleks loomulikuli huvitav teada, kuidas kujunevad vastavad vahekorrad eksperimentaalfoneetilistel andmetel. Et asjast huvitatuile neist umbkaudset aimu anda, seks järgnegu siin klusiilide (*k, t, p*) üksikute pikkusjärkude keskmiste mõõteandmete tabel. Toodud on nimelt (ümmarguselt võetud) aritmeetilised keskarvud pea kõigist nimetatud häälikute mõõtmise tulemusist, mis leiduvad eelmainitud prof. L. Kettunen'i teoses. Teatud kvantiteeti väljendava keskarvu kõrval klambrites on igakord sama kvantiteedi kohta teoses leiduvad minimaalsed ja maksimaalsed mõõtarvud, mis näitavad, et hääliku pikkus on üksiku kvantiteedi juures teataval määral kõikuv, olenedes hääliku foneetilisest asendist sõnas. Klusiilide, mitte teiste häälikute, mõõteandmed on toodud sellepärast, et neil esinevad kirjakeeles kõik eelpool kõnesolnud pikkusjärgud, ja et nende kohta leidis mainitud teoses kõige enam andmeid.

	Lühikesed. (I v.)	Lühikesed. (II v.)	Poolpikad.	Pikad. (III v.)
Üksikkons.	5 (2—7,5)		9,9 (5,5—14,2)	12,5 (9,7—21,3)
Geminaadid.		7,5 (5,8—9,9)	12,4 (9,3—15,5)	14,4 (13,7—15,1)
Keskarv.	5	7,5	11	13,5

Nagu tabelist näha, võiks konsonantidel väga hästi eraldada neli pikkusjärku, kuigi siin oluliselt teissugune jaotus kujuneks kui H. Põllu grammatikas. Kuid et praktikas neljavältiline süsteem vastuvõtmatu, tuleb ikka lahendada küsimus, kas poolpikad konsonandid lugeda teise või kolmandasse vältesse. Esitatud arvude järgi oleks kõnesolev kvantiteet küll lähem kolmandale vältele, kusjuures veel tuleb arvestada, et poolpikkade geminaatide ja pikkade üksikkonsonantide mõõteandmed paaegu ühtuvad.

vältesse, siis satuksime imelikku vastuoksusse: silbivälte-
 liselt on võrreldavad sõnad väga tunduvalt erinevad (ja see
 vahe on väga oluline; nii kuuluvad näit. sõnad *draama* ja
aasta, mis täiesti samalaadiliselt lahku lähevad silbivälteit,
 kumbki eri-käändetüüpi, vrd. *draamade*, *draamasid*, aga
aastate, *aastaid*), kuna häälikuvälteeliselt meie neil ei leiaks
 mingit vahet (*e* ja *t* nii sõnas *Reeta* kui *keeta* II vältes).
 On selge, et poolpikk geminaat on neis sõnus sama-
 suguseks ülipika silbivälte iseloomulikuks kand-
 jaks nagu pikk geminaat näit. sõnas *vakka* (vrd *vaka*),
 ja et poolpika geminaadi sellepärast samuti peame lugema
 kolmanda välte häälikuks, mitte teise. Ühes pool-
 pika geminaadiga kuuluksid kolmandasse vältesse siis
 muidugi ka poolpikad üksikkonsonandid, nii kvantiteedilt
 kui ka süsteemi pärast (vrd. näit. *vakka* — *vakk* ja *looka* —
look; *k* oleks siis kõikidel juhtudel III vältes).¹

Põhimõtted kinnistatud, võime lahendada ka kõik
 häälikute veldete ulatavusse puutuvad üksikküsimused.
 Nii võiksime eelpool üles seatud detailprobleemide puhul
 kindlasti tõendada, et näit. *k* sõnus *saak*, *uinak*, *rookima*,
 samuti *s* sõnas *kaust* on III vältes, sellevastu aga *s* sõnas
kopsude I vältes. Kokkuvõtteks võime koostada üksikute
 häälikute veldete kohta järgmise näidete-tabeli (antud
 pikkusjärku kuuluvad häälikud on tabelis jämedamini trükitud;
 neid tuleb käsitada kogu samasuguse hääliktüübi esin-
 dajaks).²

¹ Samale tulemusele veldete ulatuskonna küsimuses on nähtavasti
 jõudnud ka Joh. Aavik oma „Õigekeelsuslik'us grammatika's", nagu
 esitatud arutlusestki ilmestub. Samuti on nende põhimõtete järgi III
 välte märkinud ka J. Aine lo oma raamatus „Näiteid ja harjutusi eesti
 keele õigekirjutuse ja grammatika tegelikuks õppimiseks“ Tartus, 1923).

² Näidetes on silmas peetud peajasjalikult ainult esimese ja teise
 silbi vahelisi häälikuid, mis kõige olulisemat osa mängivad sõna astme
 ning silbivälte kujunemisel; teisi häälikuid on arvesse võetud ainult
 juhuslikult. Sõnaaluliste konsonantide välteid ei ole, nagu tabelist näha,
 üldse arvestatud, sest neil ei ole praktilist tähtsust; pealegi võib nende
 kvantiteet olla väga kõikum (näit. võib sõna *maa* hääldada küll *maa*,
 kus *m* lühike, aga ka *m*-i venitades — *mmaa*). Kui aga milgi põh-
 jusel nende valde tahetakse ära tähendada, siis võidakse nad kõik mär-
 kida esimesse pikkusjärku, sest nad kuulduvad elavas kõnes enamasti
 lühidalt (vrd. *ma tulen pea*, mida hääldatakse peaaegu *ma-dulen-bea*).
 Näited on tabelis meelega nii valitud, et nad erijuhtudel võimalikult
 korduksid, sest sel teel on sealt võimalik leida mitme kõrvuseisva
 hääliku välteid (nii kordub näit sõna *vaatan* kolmes kohas: teiselt vee-
 rult leiame pika *a* välte, kolmandalt *t* ja esimeselt lühikese *a* välte).

	I v. (Ülilühikesed, lühikesed ning poolpikad vokaalid ja lühikesed üksikkonsonandid)	II v. (Pikad vokaalid ja lühikesed kaksikkonsonandid)	III v. (Ülipikad vokaalid ja pikad ning poolpikad üksik- ning kaksikkonsonandid)
V o k a a l i d.	<i>vaatan, tasa, kassid, kass, kasside, kastan, kast, kastma, madal, matus, matt, kattudes, katsun, vats, katsuda, tantsud, tants, tantsima, vara, varras, narr, narri- ma, varte, vart, kart- ma, varsti, kaustad</i>	<i>aasad, raassid</i> (kui mitte: <i>raasid</i>), <i>raass, raasside, laastud, laast, laastusid, paadid, kaatet, somaati- line, paat, vaatan, kaatsas, kaatsa, saar- ed, saartel, saart, kaarti</i>	<i>maa, aas, aasu, laad, laadima, saar, saari, kaardusid, saarma, fataalne, passaaž</i>
K o n s o n a n d i d.	<i>tasa, aasad, aas, aasu, matus, kastan, laastud, kaustad, katsun, vats, katsuda, kaatsas, kaatsa, tantsud, tants, tant- sima, vorstid; kat- sun, kaatsas, kas- tan, kast, kastma, laastud, laast, laas- tusid, kaustad, kaust, kaustu, vorstid, vorst, varsti, tantsud; kurss, vorstid, vorst, varsti, varte, vart, kartma, saartel, saart, kaarti; tantsud, tants, tant- sima; passaaž</i>	<i>kassid, passaaž</i> (kui pearõhk teisel silbil!), <i>raassid</i> (kui mitte: <i>raasid</i>); <i>matus, fa- taalne, kaatet, so- maatiline, varte, saar- tel; õnneliku; varras</i>	<i>kass, kasside, kast, kastma, raass, raas- side, kauss, kaussi, kurss, kurssi, laast, laastusid, kaust, kaustu, vorst, varsti; matt, kattudes, vats, katsuda, paat, vaat- an, kaatsa, tants, tantsima, vart, kart- ma, saart, kaarti, vikat; õnnelik, õnne- likku; narr, narri- ma, murdma</i>

Nagu näha, on tabelisse koondatud ainult näiteid üksikute häälikute vältest. Ei ole aga nüüd enam kuigi raske selgusele jõuda selle kohta, missugune on välde te ulatuskond häälikühenditel (diftongitel ja konsonantühenditel), mis saavad omada loomulikult ainult kaht välde, teist ja kolmandat. Lühike diftong kuuluks juba tradit- sionaalselt teise vältesse, sest ta on ka umbes sama kvanti- teediga kui pikk vokaalgi ja võib esineda neissamus asen- deis (*kaunad, kausid, nautika, kaerte, kaustad, laut, lauta, kaustasid, kaussi* jts.); pikk diftong on siis loomulikult kolmandas vältes (*au, kaur, kauride, kaunade, lausuma* jts.). Konsonantühendid on — nagu tabelist näha — II vältes,

kui nende komponendid on kõik I vältes (*kastan, katsun, tantsud, kaustad, laastud, kaatsas, piitsad, kaardusid* jts.) või kui üks neist on II vältes, teiste olles I vältes (*varte, Marta, saarte* jts.); kui aga üks komponentidest on III vältes, siis on kogu konsonantühendki samas vältes (*kurss, laast, laastusid, kaust, kaustu, kurssi, kast, käsnadel, vanduma, saart, kaarti, tantsima, kastma, murama* jts.). Tähelepanдав on, et konsonantühendi ühe komponendi olles III vältes on sama ühendi kõik teised liikmed esimeses vältes (ühtki ei ole neist teises).

Kui üksikuil häälikuil oli kolm välde, siis on neid niisama palju ka üksikutel silpidel. Sõnus nagu *maja, rida, tuba, elu, padi, kõnelemine, jahenev* jts. on I silp esimeses vältes, sõnus nagu *saanid, kassid, laastul, lestast, piitsaga, tantsud, matus, kõrtel, saartel* jts. on ta teises vältes, ja sõnus nagu *saanide, kassidel, laastusid, lesti, piitsade, tantsima, matta, kõrsi, saart, saar, maa* jts. — kolmandas vältes. Omakorda on siis muidugi ka üksikutel sõnadel (või sõnaosadel) kolm silbivälde ehk foneetilist astet, ja eelmises lauses loeskeldud sõnad kuuluvad seega — vastavalt nende I silbi vältele — kas esimesse, teise või kolmandasse silbivältesse. Olgu mainitud, et ühesilbilised sõnad on kõik kolmandal silbivältel.¹

See, missugusel silbivältel on teatav sõna (või sõnaosa), oleneb suurel määral tema sisemiste häälikute välteist ja ümberpöördukt.² Kui sõna (või sõnaosa)

¹ On ju tõsi, et partiklid nagu *ja, et, kui, ning, või, sest* jts. võivad olla lausefoneetiliselt rõhutus asendis väga väikese kvantiteediga, kuid praktilistel põhjustel tuleksid ikka niisugusedki arvata III silbivälte ulatuskonda. Ütluses nagu *see noormees seal* on ju *mees*-sõna tunduvalt lühem kui hariilikult temaga ühevääriliseks loetav sõna *seal*; üks ja sama sõna võib olla eri lausefoneetiliselt asendeis väga mitmesuguse pikkusega. Praktilises keeleõpetuses (eriti hääliku- ja vormiõpetuses) peame käsitlema sõna ikkagi eraldatult, elavast kõnevoolust lahus. Sellelt seisukohalt ei erine näit. *ning*-sõna kvantiteedildasa sugugi *king*-sõnast. Muidugi tuleb keeleõppija tähelepanu juhtida ka sellele asjaolule, et kõneldavas lauses mingi sõna silbivälde ei ole sugugi kindel, muutumatu suurus, vaid võib oleneda väga mitmesugustest asjaoludest.

² Sõna (või sõnaosa) sisemisteks häälikuteks nimetaksime — nagu seda on teinud H. Põid oma grammatikas — esimese ja teise silbi vahelisi häälikuid alates esimese silbi täishäälikust kuni teise silbi täishäälikuni, viimast mitte kaasa arvates (näit. *püha, turvas, saagil, kaartel, seltsis* jt. — sisemised häälikud jämendatud; samuti *pareerima* — sõna-

on esimesel silbivältsel, siis tema sisemised häälikud on kõik I vältes, kusjuures tal sisemiste häälikute hulgas ei ole ühtki häälikühendit (diftongit ega konsonantühendit); näit. *kodu*, *vähe*, *rajama*, *vigasele*, *seminari*, *seminari* (kui võtame sõnaosa *-nari*), *elatumisele* jts. Niisugustes sõnades (või sõnaosades) on esimene silp alati lahtine ja lõpeb I välte täishäälikuga. Kui sõna (või sõnaosa) on teisel silbivältsel, siis tema sisemisest häälikuist on vähemalt üks II vältes (neid võib olla ka kaks II vältes), või nad on kõik I vältes, kusjuures aga sõnas selkorral tingimata esineb mingi häälikühend (diftong või konsonantühend). Et see häälikühend saab kokkuyõetuna olla ainult teises vältes, mitte esimeses, siis võime ka formuleerida, et sel puhul sõna sisemisest häälikuist või häälikühendeist on vähemalt üks II vältes. Näit. *saame* (*a* II, *m* I v.), *laulan* (*au* II, *l* I v.), *kassid* (*a* I, *s* II v.), *matus* (*a* I, *t* II v.), *pateetiline* (kogu sõna; *a* I, *t* II v.), *pateetiline* (sõnaosa *-eetiline*; *e* II, *t* II v.), *gooti* (*o* II, *t* II v.), *tantsud* (*a* I, *n* I, *t* I, *s* I, või *a* I, *nts* II v.), *kaustad* (*au* II, *s* I, *t* I, või: *au* II, *st* II v.), *kõrte* (*õ* I, *r* I, *t* II, või: *õ* I, *rt* II v.), *saarte* (*a* II, *r* I, *t* II, või: *a* II, *rt* II v.) jts. Teisesilbivältilise sõna sisemiste häälikute hulgas ei ole ainustki III välte häälikut. Kui aga sõna (või sõnaosa) on kolmandal silbivältsel, siis vähemalt üks tema sisemisest häälikuist on III vältes, näit. *maa* (*a* III v.), *saan* (*a* III, *n* I v.), *saanisid* (*a* III, *n* I v.), *paasi* (*a* III, *s* I v.), *kaardusid* (*a* III, *r* I, *d* I, või: *a* III, *rd* II v.), *kann* (*a* I, *n* III v.), *vakka* (*a* I, *k* III v.), *mustade* (*u* I, *s* III, *t* I, või: *u* I, *st* III v.), *vitsade* (*i* I, *t* III, *s* I, või: *i* I, *ts* III v.), *matma* (*a* I, *t* III, *m* I v., või: *a* I, *tm* III v.), *kõrt* (*õ* I, *r* I, *t* III, või: *õ* I, *rt* III v.), *kurssi* (*u* I, *r* I, *s* III v., või: *u* I, *rss* III v.), *kauss* (*au* II, *s* III v.), *paati* (*a* II, *t* III v.), *õnnelik* (sõnaosas *-lik*; *i* I, *k* III v.), *laastude* (*a* II, *s* III, *t* I, või: *a* II, *st* III v.), *piitsasid* (*i* II, *t* III, *s* I, või: *i* II, *ts* III v.), *tantsima* (*a* I, *n* I, *t* III, *s* I, või: *a* I, *nts* III), *kaarti* (*a* II, *r* I, *t* III, või: *a* II, *rt* III v.) ja palju teisi.

osas *-eerima* — või *pareerima* — sõnaosas *-ima* —, või jälle *maa*, *saart* või sõnaosa *-oon* sõnas *funktsioon*, kus kõnesoleval sõnal resp. sõnaosal teine silp hoopis puudub ja sisemisteks häälikuteks on selle tõttu kõik esimese silbi lõpphäälikud).

Viimaste näidete põhjal on võimalik peajoontes selgeks teha, missugune sisemisest häälikuist on kolmandas vältes, kui sõna (või sõnaosa) ise on kolmandal silbivältel; on ju esitatust näha, et ainult üks kõnesolevaist häälikuist on kolmandas, teised on kas teises või esimeses vältes. Kui esimese silbi vokaalollus on lühike (= esimeses vältes), siis on kolmandas vältes üks järgnevaist konsonandest. Kui järgneb ainult üks konsonant, siis see ongi otsitavas vältes (*kann, kott, kassi, villa, õnnelik* — III v. häälik jämendatud); kui neid on aga rohkem, siis harilikult kolmandas vältes on esimene neist (*korda, rahva, kelmi, kurnama, pilv, kõrsi, vitsa, vist, nahku, koske, vaksa, matma, kostma, peksma, lendlema, kambrid* jt.). Ainult kui konsonantühendis on esimesel kohal *m, n, l, r* (nasaal või likvida), millele järgneb *p, t, k* või pikk *s, h, f, š* (klusiil või spirant poolpikana üksikkonsonandina või geminaadina), siis ei saa muidugi III vältes olla esimene komponent (*kamp, tontide, viltu, kurss, monarhide, harfised, revans, kolksuma, kärtsti, vorst, varsti, kartma, tantsima, antropomorfn*e jt.). Sama selgesti on määratav vältuste vahekord kolmanda-silbivältilises sõnas (või sõnaosas), mille esimese silbi vokaalollus pikk. Sel puhul on otsitavas vältes harilikult ikka vokaalollus, pikk vokaal või diftong (*maa, saar, õu, aus, koorima, saabuma, piisama, agaaride, kaardusid, käänma, jõudnud, piirduma* jt.). Ainult kui pikale vokaalollusele järgneb *p, t, k* või pikk *s, h, f, š*, või ka konsonantühend, milles nisugune häälik sisaldub, siis ei ole III vältes mitte vokaal, vaid üks järgnevaist konsonandest; vältuste vahekord järgnevas konsonantühendis on sel korral samaugune kui lühikesegi vokaali järel (*toop, lauta, liikuma, kaussi, psüüh, agraaafia, plüüs, piitsade, kaustasid, joosku, lõõska, piiksuma, toitma, lootnud, saart, keelt, kaartide* jt.).¹

1) Näikse ometi olevat tõenäollik — ja seda tõendas lahkesti allakirjutanu järelepärimuse peale ka prof. L. Kettunen —, et kui sel korral I silbi vokaalollus on tekkinud hilisemal ajal mingi kontraktsiooni teel, siis on ta alati III vältes, sellest hoolimata, missugune konsonant järgneb. Näit. *laotama* (< **layotta-*, vrd. *laguma*; ei hääldata mitte *laotama*; vrd. *lauta*), *aasta* (< *aiaatai-*), *töötama* (< *tõvottama-*), *autu* (< *auvotto-*) jts. Ainult kui sel kombel kontraheerunud sõna on kohänenud mingisse harilikku vaheldustüüpi, siis on ta selt vaheldustüübilt omandanud ka selle häälikute pikkusvahekorrad, näit. *näitama* (< **näyüt-*).

Ei saa salata, et välteid ja silbivälteid käsitlev osa on keerukamaid peatükke meie keele grammatikas. On sellepärast loomulik, et tuleks seada selle osa õpetamine võimalikult otstarbekohasele alusele. Käesoleva kirjutise ülesandeks ei ole käsitleda välteõpetuse metoodilist külge, ent ühele väikesele võimalusele selles tähtsas küsimuses ei saa olla tähelepanu juhtimata. Keeleõppijate enamikule teeb nähtavasti kõige suuremaid raskusi üksikute häälikute välde te kindlaksmääramine. Eksitakse sagedasti isegi kõige selgemate vahede äratundmises, nagu näit. juhtudel, kus tuleb kirjutada *p* või *pp*, *t* või *tt*, *k* või *kk* (geminaatklusiili II ja III välte eraldusel). Palju kergem näib olevat sõna silbivälte äramääramine sõna hääldamise tempo järgi, eriti kui see otstarbekohaselt selgeks tehakse.¹ Seda näitab ka tõsiasi, et meil aastakümneid on peetud näit. *i*-d sõnas *piita* umbes sama pikaks kui sõnas *piirama*, ja tunduvalt pikemaks kui sõnas *piidad*. Tunti selgesti, et sõna *piita* on samas silbivältes kui sõna *piirama*, ja tehti sellest ekslik järeldus, et ka nende I silpide vokaalid on umbes ühepikkused. Kas ei oleks siis loomulik välteõpetusel alata kergemaga, nimelt silbivälde te tundmaõpetamisega, ja kui need juba hästi omandatud (seks tuleb appi võtta harjutusi), siis alles edasi minna üksikute häälikute vältele (mitte ümberpöörduvalt, nagu seda on tehtud suures osas meie seniseis grammatikais); pealegi on sõna (või sõnaosa) silbivälte tundmine praktiliselt palju tähtsam kui vahetegu üksikute häälikute välde te vahel (viimase tähtsus on enam ortograafiline, näit. küsimuse lahendamisel, kas *hani* või *haani*, *vaka* või *vakka* jne.). Peab siinjuures ka arvesse võetama, et kui teatava sõna silbivälde on tuntud, siis selle põhjal võib järeldusi teha ka sõnas sisalduvate üksikhäälikute välde te kohta, nagu eelpool nägime. Ei tarvitse ometi arvata, et sellejuures silbivälde te ning välde te käsitusel tuleb samuti tungida üksikasjusse, nagu seda on püütud teha käesolevas kirjutises. Tähtis on ikkagi harilikku keeleõppijat nende nähtustega tutvus-

mis esineb vahelduses *näitama*: *näidata* (vrd. sellevastu *laotama*: *laotada*). Kui see asjaolu peaks lõplikult kindlaks osutama, siis tuleksid eelesitatud juhtumõtted muidugi sedamõõda täiendada.

¹ Väga praktiliselt on silbivälteid käsitelnud Joh. Aavik oma eelmainitud „Õigekeelsuslik'us grammatika's“ (lk. 27 ja 28), kus aga mõistet „silbivälde“ ebasoovitavalt nimetatakse lihtsalt „välteks“. Sellest raamatust võib leida veel teisigi häid näpunäiteid see, kel tegelikult tuleb kokku puutada välteõpetusega.

tada ainult selleõrra, kuivõrra see on tarvilik kindluse omandamiseks sõnade õigekirjutuses ning vormiõpetuses. Küll aga tuleb igal tegelikul eesti keele õpetajal juurelda ka nende nähtuste detailprobleemide ja nendega seotud meetodiliste küsimuste kallal, jõudku ta ka sellejuures siiski või teissugustele lõpptulemustele kui need, mis siinkohal esitatud.

E. Muuk.

Nüüd-sõna algupärast.

Partikel *nüüd* (*nüüd*) on teatavasti oma pika vokaali poolest vanemal järjel kui soome *nyt*, karj. *nüt*, vadj. *nüD*, kus on sündinud lühenemine *ü* > *ü*, ja nimelt esialgu neis seisukohtades, kus partikel on lauserõhutumaks jäänud. Aga ka pikk vokaal on, nagu selgub vepsa vastavast kujust *nügüd*, kontraktsiooni tulemus.

Algsome kujuks on harjutud rekonstrueerima **nüüt*, nõnda et sõna kuuluks selle järele algup. lõpp-*t*-sõnade hulka; see lõpp-*t* on võidud märkida ka kadunuks; näit. soome murd. *nü* (või *nü'*), samuti liivis *ni* (surnud Salatsliivi murdes siiski *nüd*). Ometi on juba J ä n n e s juhtinud tähelepanu selle pääle, et leidub ka kõrvalkujusid, mis eeldaksid (soome seisukohalt vaadates) praegust partitiivi sarnast kuju **nyyttä* (vt. Suomen partikkelimuodot lk. 181). Soomeski tuleb nimelt murdeliselt ette kuju *nyttä*, samuti Ingeri murdeis, ja vadj. Jõepära murdest olen märkinud *nütte* (*e* harilikult helitu) < *nütta*. Ilmselt ongi partitiivne lõpp *-tä* siin vanem kui paljas *-t*. On ju niisuguse partikli juures väga arusaadav lõppvokaali erakorraline kadu ja nii tekkinud *-t* lühenemine, kuna aga *nütta* kuju sekundaarsust oleks raskem seletada. Kõige tähtsam on aga, et välja minnes vanemast kujust **nüyttä* (märgime spirandi kõige vanema oletatava *k*-olluse kohale kui ka vokaalharmoniat eeldavad vokaalid, kuigi see nähtus ei ole vist mitte algupärane) on selle sõna muidu tume etümoloogia läbipaistev selge. Nimelt oleks meil siin ainult korralik ains. partitiiv oletatavast abstraktsubstantiivist **nüküs* (vrd. *õigus*, *kõrgus*, *suurus* jne., hääliksääduslik partitiiv *õigut*, *kõrgut*, *suurut*), mis tähendas 'nüüdne aeg', nagu *muinsus* (soome *muinaisuus*) on 'muistne aeg'. Etümoloogilistel põhjustel (abstraktsubstantiivid on teatavasti *võsi* 'aasta' sõnaga tuletatud) peame küll ka partitiivis teise silbi pikast vokaalist välja

minema: **nüküttä*, kuid on näha, et vokaal siin õige vara lühenes ja eelolev konsonant nõrga-astmeliseks kujunes (**nüütta*).

Ei ole midagi võrastavat selles, et aja tähendajana partitiivi tarvitati. Näit. karj. seda aigo a tähendab 'umbes sel ajal' (veps. sid aig < sida aigad), ja leiame mõnikord eestistki partitiivi tarvitamist ses tähenduses, vrd. näit. *se da korda* = sel korral, see kord; vrd. ka adverbi *ennist* (= enne, hilja aja eest), mis vist ei ole muud kui partitiiv adjektiivist *endine* (kui ta millestki instruktiivvormist **ennisten* ei ole lühenenud).

Harilikum on aja käändena aga olnud essiiv ja essiivist (nagu arvan) arenenud instruktiiv. Iseäranis instruktiivi lõpp (-n) on tunginud üle oma piiri kohakäänetes, sünnitades m. s. elatiivist ja ablatiivist tuttava adverbide tüübi *ilusasti*, soome *iloisesti*, *laajalti* (vt. Eesti Keel 1922, lk. 37 ja järg.). Soome murdelised *nytten*, *nyten* (vrd. ka komparatiivset adverbi *nyttemmin*) ei ole muud, kui analoogilise instruktiivse lõpuga vormid; vepsaski tuleb ette *nügüd* kuju kõrval sellest edasituletatud *nügüden*, mis võib ometi olla ka essiiv. Karjalas leiamegi essiivse kuju *nügüönä* (< **nükü-enä*) või lühenenult *nügönä*.

Mis puutub soome adverbisse *nykyisin* 'nüüdsel ajal, praegu', siis on ta korralik instruktiiv adjektiivist *nykyinen* (*yi* mitte kontraheeritud diftong!), mis omakorda on tuletus sõnast *nyky*. Viimane esineb, pääle liitsõnade nagu *nyky-aika*, *nykypäivät* jne. veel ütluses *tätä nykyä* (= seda praegust aega, s. o. sel praegusel ajal), mis on just samasugune partitiivkääne sõnast *nyky*, nagu seda on *nyt*, *nyttä* (eesti *nüüd* < *nüü* < **nüütta*) abstraktsest substantiivist **nüüs* (< **nüküs*). — Eesti *nüüdne* on muidugi hiline tuletus sõnast *nüüd*, samuti vepsa *nügüdelhe* 'nüüdne' sõnast *nügüd*.

Sõna *nüüd* on üks neist huvitavaist ja õpetlikest sõnadest, kus on võimalik jälgida adverbide erilist arenemist ehk „kulumist“ eriliste rõhuolude sunnil.

Lauri Kettunen.

Lisandus sõna *reede* etümoloogia juurde.¹

(Vt. EK I 138).

Reede sõna pikk *e* ei seletu siiski rahuldavalt alasaksa keelega. Võimalikult ongi ehk see laen pärit skandinaavia

¹ See lisandus, kirjutatud 30. XII. 1922, võib mõningatel põhjustel alles nüüd ilmuda. — Toim.

poolelt. Vrd. näit. r. *fredag* (esimese silbi *e* pikk; siin $e < j\grave{a}$). Seega oleks siin tõendus ristiusu mõjust Skandi-naavia poolt, mis oleks vanem kui alasaksa mõju. [Vrd. häälikuliselt näit. alasaksast laenatud sõnu *preili* ja *proua* (mitte *reili*, *roua*)]. Seda laenuallikat toetavad muidu ka ajaloolised tõeasjad.

Heikki Ojansuu.

Mõned õigekeelsuse juhised.¹

I.

Sugunimedede deklioneerimine.

Eesti sugunimed käänduvad samade põhimõtete järgi kui vastavad üldnimedki, kui see praktilises tarvituses ei sünnita erilisi raskusi, s. o. kui nime kuju teistes käänetes ei lähe nominatiivist liiga lahku (*Susi: Soe, Raag: Rao, Ranne: Randme*), või kui nime tarvitamisel ei ole juba kujunenud kindel traditsioon, mida oleks raske või koguni kahjulikki muuta (*Kallas: Kallas'e pro Kallas: Kalda*).

Võõrkeelsete sugunimedede algkuju jääb deklioneerimisel kõigis käänteis muutmata.

Üksikasju lahendavad alljärgnevad sugunimedede deklioneerimise juhised.

A. Eesti sugunimedede käänamine.

I. Nimetavas konsonantlõpulised.

a. Ühesilbilised.

Ühesilbilised sugunimed, mis nimetavas lõpevad konson-ga ja mis üldnimedena omastavas on kähesilbilised, deklioneeruvad nagu vastavad üldnimed, näit.: *Kukk — minister Kuke ettepanek, nägin hra minister Kukke; Org — dr. Oru uurimus, tunneme dr. Orgu; Särg — õpetaja Särje*

¹ Siin esitatud kaks õigekeelsuse juhiseid on, Posti- ja Telegraafi Peavalitsuse palvel, välja töötatud komisjoni poolt, mille kujundasid Emakeele Seltsi juhatus (osavõtjad: prof. L. Kettunen, mag. A. Saareste ja mag. J. Mägiste) ja Õigekirjutuse Sõnastiku redaktsioon (lekt. J. V. Veski ja üliõp. E. Muuk). Komisjoni otsused on juhisteks sõnastanud üliõp. E. Muuk. Nimetatud reeglid, mille järgi ka Õigek. Sõnastik kavatses talitada, soovitab komisjon üldiselt juhtnööriks võtta.

lahkumine; Kurg — hra Kurge ei olnud koosolekul, ja samuti: Kuld, (omast. :) Kulla, (osast. :) Kulda; Sild, Silla, Silda; Lind, Linnu, Lindu; Palk, Palgi, Palki; Võrk, Võrgu, Võrku; Lipp, Lipu, Lippu; Käpp, Käpa, Käppa; Saar, Saar'e, Saar't; Laas, Laane, Laant; Kõrs, Kõrre, Kõrt; Saan, Saan'i Saan'i. Siia kuuluvad muidugi ka vastavad liitsõnad: Kalamees — Ants Kalamehe arvustus, Ants Kalameest tuntakse arvustajana; samuti: Ratassepp, Katassepa, Ratasseppa; Heinkõrs, Heinkõrre, Heinkõrt; Laanemets, Laanemets'a, Laanemets'a; Kivisild, Kivisilla, Kivisilda j. t.

Kui nendele sugunimedele vastavate üldnimede omastav on ühesilbiline, siis jääb kõigis käänetes sugunime tüve nimetava käände osamuutumata, kusjuures tüve lõppvokaaliks on *-i*, näit.: Raag — mag. Raag'i raamatukogu (mitte Rao!), prl. Raag'i ei olnud kodus (mitte Raagu!); Laug — Laug'il (mitte Laul!); Lõõg, (omast. :) Lõõg'i (mitte Lõa!), (osast. :) Lõõg'i (mitte Lõõga!),

b. Kahesilbilised.

Kahesilbiliste konsonantlõpuliste deklinaerumisel jääb tüve nimetavaline osa kõigis käändeis muutumata. Kui vastava üldnime tüvi käändumisel samuti ei muutu, siis omandab sugunimi tema tüve lõppvokaali (*Orav, Orav'a, Raamat : Raamat'u*), muidu on pärisnime tüve lõppvokaaliks *-i* (*Teder : Teder'i*, vrd. üldn. *teder : tedre*), välja arvatud *s*-lõpulised sõnad, mille tüve lõpphäälikuks on *-e* (*Kikas : Kikas'e*, nagu *vares : vares*), ning *ik*-lõpulised, mille tüvi lõpeb alati *u*-ga (*Mõistlik : Möistlik'u*). Näit.: Kodar — kingsepp Kodar'a korter, otsiti taga kingsepp Kodar'at; Kaasik — prl. Kaasik'u etteaste; Sõber — hra Sõber'iga oleme küll tuttavad; Lammas — nahkur Lammas'est kõneldi parajasti (mitte Lambast!), Lammas't ennast aga ei olnud pealt kuulamas, ja samuti: Jõudus, (omast. :) Jõudus'e (mitte Jõudsa!), (osastav. :) Jõudus't; Takjas, Takjas'e, Takjas't; Kungas, Kungas'e, Kungas't; Kangur, Kangur'i, Kangur'it; Vanker, Vanker'i, Vanker'it; Sarap, Sarap'u, Sarap'ut; Vaher, Vaher'i, Vaher'it; Kõrtsmik, Kõrtsmik'u, Kõrtsmik'ut; Heitlik, Heitlik'u, Heitlik'ut j. t.

c. Kolme- ja enamsilbilised.

Need deklinaeruvad nagu vastavad üldnimed, näit.: Kivistik — Kivistik'u teosed, Kivistik'ku parodeeriv luuletus; Imelik — prl. Imelik'u tujud; Admiral — Peeter Admi-

ral'i ilmareis; Külimit — Külimit'ule, Külimit'tu, ehk: Külimitt, Külimitule, Külimittu; Toomingas — ärimees Toomingasuvila, Toomingat tunnevad kõik; Pedajas, (omast.:) Pedaja, (osast.:) Pedajat; Enelas, Enela, Enelat; Jahvardis — rätsep Jahvardis'e töötellijad, Jahvardis't peate oskama õigel ajal kodunt tabada; Lahvandus, Lahvandus'e, Lahvandus't j. t.

2. Nimetavas vokaallõpulised.

Vokaallõpuliste sugunimedete tüved jäävad deklioneerumisel kõigis käändeis *m u u t u m a t a* s. o. nimetava kujule, näit.: *Mäe — tehnik Mäe' uus leidus hra Mäe'd pole enam nähagi; Tedre — õpetaja Tedre' grammatika, kas kohtasite seal hra Tedre't; Tõru — Tõru'le, Tõru't; Silla — üliõpilase Silla' esimesed eksamid, üliõpilast Silla't; Meri — Meri'ga, Meri't; Susi — kaasvõitleja Susi' sünnipäev (mitte Soe!), Mägi — kunstnik Mägi portree, Mägi't, Mägi'le; Padi — pr. Padi' võõrastetuba (mitte Padja!); Jõgi, (omast.:) Jõgi', (osast.:) Jõgi't; Kate, Kate' (mitte Katte!), Kate't; Kibe, Kibe', Kibe't (mitte Kibedat!); Pettai, Pettai', Pettai'd; Oherdi, Oherdi', Oherdi't; Sile, Sile', Sile't; Vahtra, Vahtra', Vahtra't; Hundissoo, Hundissoo', Hundissoo'd j. t.*

Erandiks on kõik *ne-lõpulised* sugunimed, mis käänduvad nagu vastavad *apellatiivid*, näit.: *Rebane — konsul Rebase vastuvõtmistunnid (mitte Rebane'!), konsul Rebast tülitati paljude palvetega; Raudne — tündersepp Raudse sellid, Raudset alati kiideti; Marjane, Marjase, Marjast; Pikkerlane, Pikkerlase, Pikkerlast jne. — Siia kuuluvad ka vähendusliite ke-ga pärisnimed (nimet. -ke: omast. -kese), näit.: Pääsuke — Pääsuke'se tantsukursus, hra Pääsuke'st palutakse välja tulla; Lööke — Lööke'se raamatukauplus, vennaste Lööke'ste kirjastusäri j. n.*

Üldine järeldus. Mõnikord võib sugunimedete omastava leidmisel tekkida raskusi, eriti kui vastav üldnimi omab mitut omastava kuju, näit.: *Kink — omastav kas Kingi või Kingu, Kook — kas Koogi või Koogu, Hang — kas Hang'e või Hang'u, Liblik — kas Liblik'a või Liblik'u?* Siin tuleb arvesse võtta nimekandja enese soovi ning kujunenud traditsiooni, ja kui seda ei ole, siis tarvitada mis-sugust vormi tahes, sest nominatiivi leidmisele ei tee see üldiselt raskusi. Sagedasti on pärisnimele vastava üldnime omastav vähe tuntud (*Pakk*: omast. *Paha, Uid*: om. *Uiu*), või ei vasta sugunimele üldse mingit tuntud üldnime (*Jukk, Koort*). Niisugusel puhul võib tüve lõppvokaaliks tarvitada *i-d* (*Pakk'i, Uid'i, Juki, Koordi*).

Apostroofi tarvitamisest eesti sugunimede käänamisesl.

Et sugunimede juures on alati tähtis võida kindlaks määrata nende nimetavat, tuleb sugunimede deklioneerimisel — eriti ametlikkudes dokumentides — kõigis käändeis, peale nominatiivi, eraldada tüve nimetavaline osa apostroofiga, välja arvatud juhud, kus tüve väline kuju käändumisel muutub (s. o. kirjas). Selle põhimõtte järjekindel läbiviimine võimaldab nimekirjutajale näit. järgmised vahetegemisviisid: *Pihlak'ale* (nim. *Pihlak*), *Pihlaka'le* (nim. *Pihlaka*), *Pihlakale* (nim. *Pihlakas!*); *hra Silla' ettepanek* (nim. *Silla*), *hra Silla ettepanek* (nim. *Sild!*); *Marjas'ele* (nim. *Marjas*), *Marjase'le* (nim. *Marjase*), *Marjasele* (nim. *Marjane!*); *Pääsuke'sele* (nim. *Pääsuke*), *Pääsukes'ele* (nim. *Pääsukes*), *Pääsukese'le* (nim. *Pääsukese*), *Pääsukesel* (nim. *Pääsukene!*); *Ratassep'a*, *Ratassep'pa* (nim. *Ratassep*), *Ratassepa*, *Ratasseppa* (nim. *Ratassepp*), *Ratassepa'*, *Ratassepa't* (nim. *Ratassepa*); *Kõrv'i raamat* (nim. *Kõrv*), *Kõrvi' raamat* (nim. *Kõrvi*), *Kõrvi raamat* (nim. *Kõrb!*) jne. — Kui kõigest hoolimata mingil põhjusel arvatakse, et nominatiivkuju ka apostroofi tarvitamisel võiks jääda raskesti leitavaks, kirjutatagu pärisnime esimesekordse ettetuleku puhul nimetav sulgudesse vastava käändevormi kõrvale või katsutagu tarvitada nominatiivi ennast (eriti kirja aadressidel).

B. Võõrkeelsete sugunimede käänamine.

Nagu öeldud, jääb üldiselt võõrkeelsete sugunimede deklioneerimisel nime algkuju kõigis käändeis muutmata. Kui nimi (s. o. tema nimetav) hääldamisel lõpeb konsonandiga, siis on käändumisel tema tüve lõppvokaaliks *-i* (*Bach : Bach'i*), välja arvatud hääldamisel kahe- ja enamisilbilised *-s*-ga lõppevad nimed, mille tüve lõpphäälikuks on *-e*, kui selle *s* ees on lühike vokaal (*Kyros : Kyros'e*, *Tacitus : Tacitus'e*), ja *-i*, kui *s* ees on pikk vokaal, diftong või konsonant (*Laihuus : Laihuus'i*, *Neuhaus : Neuhaus'i*, *Söhrens : Söhrens'i*). Näit.: *Byron — Byron'i luuletus, armastab lugeda Byron'it*; *Lloyd George* (loe: loid džoodž) — *Lloyd George'i kihutus-kõne, Lloyd George'i peetakse heaks kõnelejaks*; *Shakespeare* (loe: šeekspiir) — *Shakespeare'i draamade ilmakuulus*; *Kossuth — Kossuth'i ajajärk Ungari ajaloos*; *Bergis — minister Bergis'e arvamus, otsitakse hra minister Bergis't*; *Scott — Walter Scott'i tähtsus inglise kirjanduses*; *Chan-*

teuse (loe: šantöös) — *prl. Chanteuse'i laulmisoskus*; *James* (loe: džeems) — *W. James'i psühholoogia õpperaamat*; *Dickens* — *Dickens'i perekonnaromaanid*; *Brandes* — *Brandes'e arvustuslikud teosed, iga kirjandusajaloolane peab olema lugenud Brandes't*; *Nimismies* — *Nimismies'ile, (osast.:) Nimismies'i*; *Lakeus* — *Lakeus'ele* (kui hääldada: *lage-us*), *Lageus't*. — Kui nimi hääldamisel lõpeb vokaaliga, siis liituvad tema deklioneerumisel käändelõpud otse nominatiivkujule, näit.: *d Annunzio* — *d'Annunzio' ettevõtte õnnestumine, meil tuntakse vähe d'Annunzio't*; *Bourget* (loe: buržee) — *Bourget' psühholoogilised romaanid, arvas nägavat Bourget'd*; *Petöfi* — *Petöfi' elu ja luule, Petöfi'st kõneles*; *Kontio* — *jahimees Kontio' juhtumused*; *Diderot* (loe: didroo) — (om.:) *Diderot' ja teiste entsüklopedistide väljaaste, (os.:) Diderot'd, Diderot'le, Diderot'st*; *Lehti* — *kapral Lehti' kangelaslik tegu, Lehti'l, Lehti'ga*; *Dumas* (loe: dümaa) — *Dumas'd, Dumas'le, Dumas'st j. t.*

Märkus. Deklioneerumise poolest võõrnimede hulka kuuluvad ka kõik eesti-*-son, -berg, -burg, -mann* (~ *-man*), *-feld* (~ *-feldt*), *-tal* (~ *-thal*), *-off, -ski* jne. lõpulised nimed, olgu nende algosa siis kas eesti- või muukeelne. Näit.: *Laaneberg* — *hra Laaneberg'i kohtuprotsess (mitte Laaneberi), hra Laaneberg'i kohtus ei olnud (mitte Laaneberg'ki ega Laaneberki)*; *Priiburg* — *metsavaht Priiburg'i ringkäik, metsavaras ei oodanudki Priiburg'i*; samuti: *Padasson'il, Jõemann'ilt, Blumenfeld'i, Birkenthal'iga, Karloff'ist, Podanski'le* jne.

Eelmiste reeglite kokkuvõte.

Nagu esitatust selgub, deklioneeruvad täiesti nagu vastavad üldnimed ainult: a) eesti konsonantlõpulistest sugunimedest ühe-, kolme- ning enamsilbilised (*Kukk:Kuke, Kivistik:Kivistik'u, Toomingas:Toominga*) ja b) vokaallõpulistest *ke-ga* ja vähendusliite *ke-ga* lõppevad nimed (*Rebane:Rebase, Pääsuke:Pääsuke'se*). Kõigi teiste juures, kaasa arvatud võõrkeelsed sugunimed, jääb tüve nimetavaline osa deklioneerumisel muutumata (*Kodar:Kodar'a, Mägi:Mägi', Bourget:Bourget'*). Kui nimi on sellejuures hääldamisel vokaallõpuline, siis liituvad käändelõpud lihtsalt nominatiivkujule. Kui ta aga hääldamisel lõpeb konsonandiga, siis tuleb igakord arvesse võtta tüve lõppvokaal. Sugunime tüve lõpphäälik on seesama, mis vastaval üldnimelgi, kui selle üldnime tüvi käändumisel ei muutu (*Orav:Orav'a*). Ülejäänud juhtudel on nii eesti- kui võõrakeelsete

sugunimede lõppvokaaliks harilikult *i* (*Teder:Teder'i, Scott:Scott'i*), välja arvatud *s*-lõpulised, kui selle *s* ees on lühike vokaal, mil puhul on tüve lõpphäälikuks *e* (*Lammas:Lammas'e, Kyros:Kyros'e*) ja eesti *ik*-lõpulised, mille tüve lõppvokaaliks on alati *u* (*Kõrtsmik:Kõrtsmik'u*). — Kõigil juhtudel, ja ainult neil juhtudel, mil tüve nimetavaline osa jääb deklioneerumisel (kirjas) muutumata — kaasa arvatud ka need sugunimed, mis käänduvad täiesti nagu vastavad üldnimed, kuid vastavad sellele tingimusele — eraldatakse see tüve nimetavaline osa kõigis käändeis apostroofiga (*Saar:Saar'e, Imelik:Imelik'u, Mäe:Mäe', Petõfi:Petõfi'*).

II.

Arvusõnade kokkukirjutamisest.

Arvusõnade (nii põhi- kui järgarvude) kokkukirjutamise põhimõtted koonduksid järgmisse reeglisse:

Koos kirjutatakse a) arvud 11—19 (*viisteistkümme*nd e. *viisteist, üheksateistkümnes*) ja b) sajad ja kümned neid määravate arvudega (*kakskümme*nd, *kolmesaja*); kõigil teistel juhtudel kirjutatakse arvühikud *l a h u s*. Näit.: (34 :) *kolmkümme*nd neli, (120 :) *sada kakskümme*nd, (5.000 :) *viis tuhat*, (87.000 :) *kaheksakümme*nd *seitse tuhat*, (125.000 :) *sada kakskümme*nd *viis tuhat*, (3.208.324 :) *kolm miljonit kakssada kaheksa tuhat kolmsada kakskümme*nd neli, (15.110.516 :) *viisteit*(kümme)nd *miljonit sada kümme tuhat viissada kuusteit*(kümme)nd, (10.311.405. täht:) *kümne miljoni kolmesaja üheteistkümne tuhande neljasaja viies täht*, (1922. aastal :) *tuhande üheksasaja kahekümne teisel aastal*.

Kohanimede ortograafiast Eestimaa kaartidel.

Viimasel ajal on õige palju Eestimaa kaarte ilmunud. Valdavam osa neist on üldgeograafilised, mõned ka mitmesuguseks eriotstarbeks, nagu administratiivsed, ajaloolised jne. Suurem osa neist on ilmunud Sõjaväe Topograafia Osakonna väljaandena, mõned aga ka erakirjastusel. Peatume siin ainult mõne kaardi keelelise külje juures.

Eesti kaart. 1 sm. = 5 km. Suomalainen Kirjakauppa Helsinki 1919.¹

Kaardi järsk ja selge joonistus on maitserikkam kui ühelgi teisel seniilmunud Eestimaa kaardil. Samuti on ka kohanimede ortograafia palju korrektsem kui teistel kaartidel, kuid siiski esineb neis ka jämedaid ebajärjekindlusi ja vigu, mida oleks kerge vaevaga jõutud kõrvaldada. Nii näit. maakondade nimetused Läänemaa, Harjumaa, Järvamaa ja Virumaa, kuid nende kõrval Pärnu maakond, Viljandi maakond, Tartu maakond ja Võru maakond. Samuti (Viru) Jaagupi, kuid (Pärnu) Jakobi pro Jaagupi. Ilmaaegne tundub ka kohanimede soomepäraseks moonutamine nagu Tartto, Valkka, Voltti pro Tartu, Valga, Voldi ja palju teisi.²

Palju kohanimesisid on ka vigaseid, näit.: Ollustvere pro Olustvere; Pillistvere pro Pilistvere; Põide pro Põide; Sõela väin pro Soela väin. Õige palju vigaseid nimesid on Muhus: Tamsa pro Tamse, Kiselaid pro Kesselaid, Viirelaid pro Viirelaid, Voiplaid pro Võilaid, Pädaste k. pro Pedaste k. Hiiumaa kihelkonna nimetustest Reigi, Emaste, Keina pro Rõigi, Emmaste, Käina. Saaremaal Jaama pro Jämaja kihelkond. Lääne-Nigulas: Arda ms. pro Arru ms., Vidriku vald pro Vidruka (ehk Vedruka) v. Kullamaal: Sippa ms. pro Sipa ms., Levre ms. pro Leevre ms., Tünuse jõgi pro Tiinuse jõgi. Hanilas: Masso v. pro Massu v.

Kaardi tarvitamist hõlbustab kaasasolev eesti-saksa ja saksa-eesti nimekiri, mis sisaldab eneses kõik kaardileiduvad nimed, mille saksakeelne kuju eestikeelsest lahku läheb. Nimekirja võib ka teiste, iseäranis vanemate saksakeelsete kaartide juures kasulikult tarvitada.

Eestimaa kaart. Sõjaväe Topograafia jaoskonna väljaanne. Mõõt: 1 tollis 10 versta ehk 1:42.000.

¹ Selle kaardi kohta esineb üksikasjalikum arvustus veel Õpetatud Eesti Seltsi bibliograafilises aastaraamatus Jahresbericht etc. II (1919), I, nr. 84.

² Toimetuse märkus. Nagu kaardi eelsõnast selgub, oli ta kavetatud m. s. Soome sõdurite tarvis, kes Eesti vabadussõjast (1919. a. algul) osa võtsid (midagi teist kaarti tol ajal müügil ei olnud, isegi Laakmanni oma mitte), ja nii siis on seletatav ka mõni soomekujuline (või Soomes oma nimega tuttav, nagu *Tartto*) kohanimi, mis aga iga kord ainult klambrites eestikujulise nime all seisab. Kaart olevat Eesti asjatundjate, m. s. ühe Tallinna topograafi kaasabil toimetatud, aga vigade eest ei ole ju kohapealgi joonistatud hilisemad kaardid hoidunud.

Kaardi joonistus igatahes palju lohakam kui eelmisel, kihelkonna piirid ei lähe tihti kokku olemasolevatega. Uuemal ajal ehitatud raudteeharud puuduvad, näit. Haapsalu-Rohuküla, Riisipere-Märjamaa, Liiva-Vääna, Raasiku-Jägala, Sonda-Jõepere, Pärnu-Sindi ja Pärnu-Jõõpre. Külavahelised teed ja väikesed maanteed on märgitud postmaanteedena, kuna postmaanteed omakorda jälle mõnikord kaardile joonistamata on unustatud. Nii näit. puudub Tallinna-Haapsalu postmaanteest osa Vasalemma ja Kuie vahel. Ka keele poolest on kaart palju viletsam kui eelmine. Kohanimedest on umbes 30% vigased. Võtame näitustena vigased kohanimed mõnest üksikust kihelkonnast.¹ V. Prangli pro Aksi saar; S. Prangli pro Prangli saar; Aegna pro Äigna saar (Jöelähtme kihelkonnas).—Harju Madises:² Pölluküla pro Põllküla; Lisküla pro Liisküla; Pallasti k. pro Pallaste³ k. Risti kihelk.: Kemmaste pro Kõmaste, Mereküla pro Määraküla, Urgita pro Urgeta, Kobra pro Kobru, Metsalauka pro Metsalõugu, Hatu⁴ pro Attu⁵, Sooltsa pro Soo-otsa, Suur-soo pro Suuresoo, Vaniku pro Vannike⁶ (ka Vanniku), Pedasoo pro Pedase, Wipsi pro Vintse, Kibro pro Kibru, Englama pro Änglama⁷. Lääne-Nigula kih.: Seliküla pro Seljaküla, Niibi pro Niivi, Kerbla pro Kärbla, Kirimäe pro Kirima, S. Enniste pro Äniste, Anasti pro Anaste, Widriku pro Vidruka, Wõnküla pro Võntküla, Hardu pro Arru, Paisa k. pro Põltsamaa k. (Põltsamaa külas on ainult 2 Paisa talu). Kullamaa kih.: Mikke pro Mike, Reope ja Roopa pro Rõuma, Lewri pro Leevre, Mooraste pro Mõraste, Omkilla pro Oomküla, Lämmiküla pro Lemmikküla, Idrima pro Üdruma k., Kastjõe pro Kastja k.—Vigalas: Säla pro Säälä, Kesa k. ja Kesa raba pro Kesu, Rumba pro Rumma, Kuravere pro Kurevere, Kose jõgi pro Päärdu jõgi (Päärdu saksak. nime-

¹ Kohanimede normaalkujud on võetud EK II, lk. 111–116 avaldatud põhimõtteil.

² H. Madise kohanimed kuulnud Risti kihelk., Vihterpalus.

³ Olen kuulnud H.-Madise rahvalt ka kujul Paalasti. — A. S.

⁴ Olen siiski üles märkinud kuju Atu k., ms. (mitte Attu), ill. Attu. — A. S.

⁵ Attu ms. ja küla nimetus esineb kõikuvalt ka vene kolmeverstaalisel kaardil Харукюля ja Гаттокюль kujul.

⁶ Tunnen ainult Vanike. — A. S.

⁷ Tunnen ainult Änglama (pikk η). — A. S.

tus Kosch), Tagaküla praegu rahvasuus tundmatu nime-
 tus; on säilinud ainult üldnimetus Jädivere. Pärnu-Jaagupis: Jakobi pro Jaagupi (samuti ka Viru Jaagupi), Sõõrika pro Sõõriku¹, Kailaste pro Kaelaste², Aru pro Are v. — Mihklis: Mallina pro Maalina (s. o. Soontagana maalinn), Emmu pro Ämmu, Woitra pro Võitra. — Karuses: Erepere pro Äärepere, Kiiska pro Kiissa, Melva pro Meelva, Ekküla pro Öekküla, Poantse pro Puantse, Peanse pro Peantse, Järise pro Järise, Leo pro Lõo, Wahiwere pro Vagivere, Metsaküla pro Metsküla. — Hanilas: (Hanila võiks olla Anila?): Rame pro Rame, Reuste pro Rõuste, Riidasi pro Ridasi. — Muhus: Leetsa pro Lõõtsa, Kesalaid pro Kesselaid, Voi pro Võiküla (Võikküla, sama kui Võilaid), Virelaid pro Viirelaid, Mõlga pro Mõega, Pädaste pro Pedaste, Levalepma pro Levalõpma. — Pöides: Reinu pro Reinemõis, Artli pro Ardla, Kerkwere pro Kõrkvere, Kaanisaare pro Kanissaare, Orineeme pro Orinõmme, Lihalaskma pro Ligu-
 laskma, Ürewere pro Üivere. — Mustjalas: Mustla pro Mustjala, Sülla pro Silla, Panka pro Panga. Ridas: Pui pro Puise. Rāpinas: Roidla pro Roigla, W. ja S. Wirksi pro Veerksu³, Pästna pro Pääsna, Wouküla pro Võuküla, Suhora pro Soohara, Resna pro Rõsna, Melva pro Meelva, Radoma pro Raadamaa, Toorikatse pro Tooste, Lindusi pro Linte. Põlvas: Sakna pro Säkna, Himaste pro Himmaste,⁴ Mamiste pro Mammaste⁵. — Võnnu: Kersa pro Kärsta. — Rõuge: Tinuse pro Tiinuse (ii ülipikk), Salisi pro Saaluse.

Niiviisi võib igast kihelkonnast terve hulga vigaseid nimesid leida. Järgmise trüki juures peaks kaardil esinevad nimed igatahes piinliku hoolega redigeeritama ja kõik olemasolev nimede materjal ära kasutatama.⁶

Eestimaa kaart. Mõõt 1 : 650000. H. Laakmanni joonistus, trükk ja kirjastus, Tartus 1919.

¹ Tunnen ainult Sõõrike. — A. S.

² Tunnen ainult Kaelase. — A. S.

³ Olen siiski noteerinud Veerkso. — A. S.

⁴ Kas mitte Himmiste? — A. S.

⁵ Tunnen siiski Mamaste. — A. S.

⁶ Vrd. ka Eesti Kirjandus 1922 a, lk. 168—172, 281—4.

Kaardi joonistus kaunis lohakas ja kahvatu. Kohanimede ortograafia tekitab vägise tundmuse, nagu oleks käesolev kaart mingisugune okupatsiooniaegse „Baltische Illustrierte Zeitung“ hinnata kaasanne, millele veel armsa talurahva meelitamiseks „Sinine-must-valge“ paberriba nurgeti üle esimese kaane on kleebitud. Olgu siin siiski kaardil esinevaist kohanimedest mõningad näited: Radhof pro Roode (Kullamaal), Põidu pro Põide, Sarekülä pro Saarekülä (Põides), Mense pro Määntse k. (Hanilas), Pansa pro Puantse k. (Karusel), Mörraste pro Mõraste k., Sosallo pro Soosalu k. (Kullamaal). Niisuguseid vigaseid nimesid näib olevat väga ohtralt.

A. Tiitsmaa.

I eesti keele õpetajate kongress.

(Järg.)

13. Prof. J. Jõgever: Eesti keele grammatikad.

Kõigepealt tähendab referent, et mõttetu on alamais klassides keeleajalugu õpetada; üldse on see mõttetu siis, kui soome keelt koolis ei õpetata; selle keele õpetamine ei ole aga meie koolides läbiviidav, kus võõraid keeli isegi juba palju. Kõik meie senised grammatikad kipuvad õmeti keeleajalugu vormide seletamiseks appi võtma; seletused ise on sageli vigased. Nii teevad Pöld, Hermann, Einer, Jõgever, Leetberg; lisaks viimase autori grammatikale on veel veidrads „tongid“ ja „kaalid“ ning muusugused targutused, mis grammatikasse ei sünni. — Edasi peatab referent sõnade paindumise juures, mis eriti keeruliseks tehtud Eineri ja Põllu grammatikais; õpilastele oleks küll, kui nad oskaksid tugeva ja nõrga astme vahel vahet teha. — Väga erinevad on kõigis mainitud autorite grammatikais ka sõnade muutmise liigitused; käänamise aluseks võetakse ainsuse partitiiv ja genetiiv, vahest ka mitmuse partitiiv. Pöld ja Einer on käinud liigituste tegemises Ahrensi radu (Ahrensil 4, Põllul 3, Eineril 4; kuid sealjuures hulk alaliike); nad eeldavad õpilase poolt partitiivi ja genetiivi tundmist, millest oleneb sõna kuuluvus vastavasse liiki. Kuid milleks siis veel liigitused, kui sõnade vormid juba teada! Kui sõnu juba käänata osatakse, mistarvis siis veel nende liikidesse määramine! Kõneleja arvates on liigitused tarbetud. Antud sõna eeskujul võiks teisi sarnaseid käänata või pöörata, sest tähtis on kõigepealt asja praktiline külg. Liigitus on tarvilik ainult ses mõttes, et näiteid süstemaatiliselt esitada. Seda põhimõtet on ka referent oma grammatikas katsunud läbi viia. — Mõned grammatika kirjutajad on käänamise aluseks võtnud ains. nominatiivi ja genetiivi (Gutsleff¹, Hornung, Hupel, Wiedemann, Veske, Hermann, Jõgever), kus juures liikidesse jagamised väga erisugused (Gutsleffil 17 jaotust, Wiedemannil 8, Hermannil 10 käänatust, 42 liiki ja 138 alaliiki), vähe põhjendatud ja otstarbetud. Jõge-

¹ Õigemini A. Thor-Helle, kes ongi siin mõeldud teose autor, kuna G. on väljaandja. — Toim.

veri grammatikas on 6 liiki, mis tingitud keele ajaloolisest seisukohast, mida aga õpilased ei tarvitse teada. Referent peatab pikemalt oma jaotuse otstarbekohasuse juures. — Lõpetab referaadi sooviga, et muuõpetust tuleks lihtsastada, selle asemel rõhutada keele oskust õigekirjas.

14. Õp. E. Schönberg: Eesti keele õpetaja seisukord.

Referent rõhutab emakeele tundide tähtsust rahvuslikust seisukohast. Leiab siiski, et õpetajad, ülikool ega haridusministeerium emakeele õpetamise tagajärgedega rahule ei ole jäänud. Selle põhjuseks eestkätt on tarvilikult ettevalmistatud õpetajate puudus. Aetakse läbi asetäitjatega; paremad neist ja tööle andumamad on ülikooli juures peetud kursuste lõpetajad. — Endised vilunud emakeele õpetajad; kuid neil puudub kõrgem haridus. Kahjuks ei hooli haridusministeerium nende õpetajate edasiharimisest, mis seda kurvem, et ülikool niipea kuigi tuntavat arvu õpetajaid-filolooge ei anna. — Emakeele oskamatus teiseks põhjuseks peab referent praegust keele kirjandust, mis tingitud keeleuendusest ja üksteisest lahkuminevaist grammatikaist. Korralikka süntaksi-raamatuid polegi¹. Õigekirjutuse sõnaraamat ei ilmu, ei ilmu. — Kolmandaks on eesti keele õpetajad, võrreldes teiste õpetajatega, liigselt koormatud ja ei saa küllalt intensiivselt oma aine kallal töötada. Kirjatööde läbiivaatamiseks, kuigi neid õppeaasta kestes ainult 8 (muidugi vanemais keskkooli klassides) tahetakse teha, kulub väga palju aega, ja seesugune töö nüristab meelt ja väsitab vaimu. — Eesti keele õpetamise mitterahuldavad tagajärjed olenevad üksikuil juhtumustel ka õpetajate puudulikkusest keeleoskamisest; sageli on õpetajaiks sisserännanud optandid. — Puuduvad sellekohased õppe- ja käsiraamatud. Koolikogudes ei leidu sündsast ja tarvilikku kirjandust; embkumb, kas seda ei ole müügil või on ta oma kalliduse tõttu vähe ostetav; eriti maksab viimane nähtus sel juhtumusel, kui õpilasel on tarvilik mõnd raamatut muretseda. — Kirjalikka töid peaks tehtama ka teistes õppeaineis; kuid sarnasel korral peaksid ka teised õpetajad eesti keelt tundma, mida paraku seni tunnistada ei või. — Lõpuks esitab referent kongressile vastuvõtmiseks järgmised resolutsioonid:

1. Eesti keele õpetajaile keskkoolides, eriti n. n. asetäitjaile õpetajaile, kellel puudub eriala kohane kõrgem haridus, tuleb võimaldada edasiharimine keskkooli eesti keele õpetajate kutseõiguse saamiseks. Tuleks kokku seada nõudmised, mida asetäite õpetajaile tarvis täita, ilma et neil tarvitseks otsekoheselt ülikooli tööst osa võtta.

2. Eesti keele õpetamine koolides sündigu ainult n. n. normeeritud kirjakeele põhjal. Keeleõpetamisel olgu juhtivaks lähtekohaks E. Kirjanduse Seltsi poolt väljaantav õigekirjutuse sõnaraamat. Kõik õppe-raamatud koolides peavad olema kirjutatud normeeritud kirjakeeles. Kongress tunnistab otse hädatarvilikuks õigekirjutuse sõnaraamatu uue trüki peatse ilmumise.

3. Eesti õppekeelega keskkoolides tuleks muude ainetes õpetajate eesti keele teadmisi revideerida. Leitud puudused tulevad määratud aja jooksul kõrvaldada.

4. Emakeele õpetaja tunninorm keskkoolides tuleb vähendada 24 tunnilt 18 tunnini. Ei leita soovitatavaks õpetajate puudusel tunnimäärat vähendada, siis peab emakeele õpetaja tööd kõrgema tasu alla arvama kui teistel õpetajal ühe ja sama tunnimäärat juures.

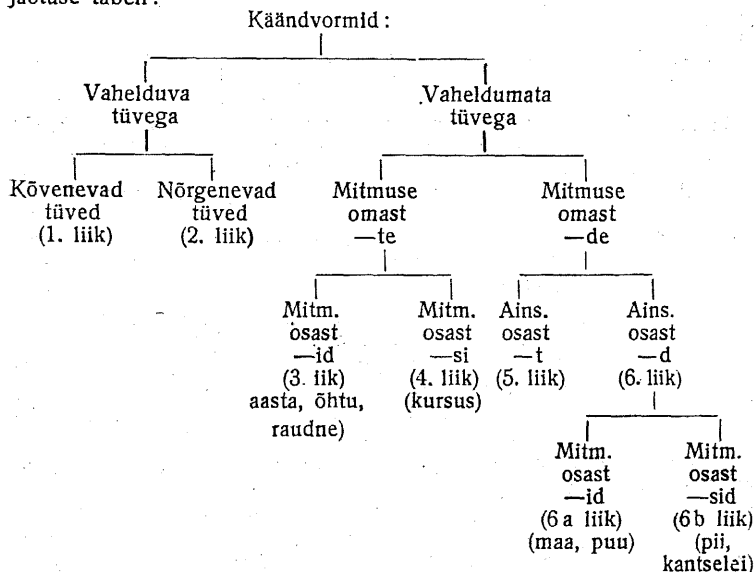
¹ Hiljem on neid siiski ilmunud (H. Põllu ja L. Kettunen'i omad).

5. Töökooli põhimõttele vastavalt tuleb iseäranis rõhku panna kooli raamatukogude täiendamisele. Selle kõrval tuleb iseäranis soovitatavaks lugeda iseäraliste klassi-raamatukogude asutamist, vastavalt kirjandusloo õpetamisele teatud klassis.

Haridusministeeriumil ning teistel asutustel tuleks kõigiti ergutada (abirahade, laenude andmisega jne) koolidele tarvilikkude raamatute väljaandmist. Eriti tuleks vastavil asutustel silmas pidada, et E. Kirjanduse Selts oma kava Eesti klassikute ja ilmakirjanduse toodete kirjastamisel suudaks teostada.

L ä b i r ä ä k i m i s e d .

N. T a n n võtab sõna deklinatsioonide kohta ja esitab järgmise jaotuse tabeli:

A n t s o n pahandab ref. E. Schönbergiga, et see omas referaadis uuemat kirjandust sisuliselt ja keeleliselt riivanud, ja leiab, et just keeleuendajad ja uuem kirjandus eesti keelt suuresti arendanud; arvab, et nn. normeeritud kirjakeel enne esile ei pääse, kui vanemad kirja- ja keelemehed oma konservatismist loobuvad ja modern-kirjanduse vastu leplikumaks saavad; näeb Juhan Liivi, Henrik Visnapuu ja Jaan Oksa teostes meie kohta ilusaid vaimusünnitusi, mille kõrval isegi niisugune suurus nagu Zola varju jääb.

M a g. S a a r e s t e leiab, et käänatuste liigitamine pole olulise tähtsusega. Soovib rohkem astmevahelduslist praktikat. Esitab järgneva ülevaatliku tabeli käänamisaluste¹ kohta, mille abil hõlpus oleks õpilastele painduvate tüvede astete, osalt ka lõppude vahekorda eri käändeis nägelikult kätte õpetada:

¹ Esineb siin täiendatult ja vähe muudetult.

Käänamisaluste (põhikäänete) skeem.

	Ainsus	Mitmus	
		a) <i>d</i> -mitmus	b) <i>i</i> -mitmus
Nim.	1	8 →	—
Om.	2	5 →	—
Os.	3	—	← <i>b</i>
Sisseütll. a)	-sse 4	-sse 7	-sse 10
b)	(lühike) <i>a</i>	(lühike) —	(lühike) <i>c</i>
Muud käänded	} 6	} 9	} 12

- Märkused:
1. Kõigis araabia liignumbritega (**1, 3, 5, 7, 9**) märgitud käänetes on tüvi samaastmeline, s. o. kas kõigis nõrgal või kõigis tugeval astmel. **3, 5, 7** ja **9** vahel on side *ka* lõppudes ja tunnustes (**3** ja **5** vahel ometi eranditega).
 2. Kõigis araabia paarisnumbritega (2, 4, 6, 8, 10, 12) märgitud käänetes on tüvi jällegi samaastmeline.
 3. Kõigis tähtedega (*a, b, c*) märgitud käänetes on tüv alati tugeval astmel.
 4. Kriipsuga on tähendatud need mitm. käänded, mis asjaomase tunnusega (*d* või *i*) mitte ei esine. Nende asemel tarvitatakse teise mitmuse vastavat käänet (näidatud noolega).

- Näited:
- a) **1.** jalg - **3.** jalga - **5.** jalg[ad]e - **7.** jalg[ad]esse - **9.** jalg[ad]e(le, -na jne.)
 2. jala - 4. jalasse - 6. jala(-le, -na jne.) - 8. jalad - 10. jalusse - 12. jalu(le, -ta jne.)
 - a. jalga - b. jalgu, jalgasid - c. jalgu.
 - b) **1.** urgas - **3.** urgast - **5.** urgaste - **7.** urgastesse - **9.** urgaste(le, -ta jne.)
 2. urka - 4. urkasse - 6. urka(le, -ta jne.) - 8. urkad - 10. urkaisse - 12. urkai(le, -ta jne.)
 - a. urka - b. urkaid - c. urkaisse
 - c) **1.** möte - **3.** mõtet - **5.** mõtete - **7.** mõtetesse - **9.** mõtete(le, -ta jne.)
 2. mõtte - 4. mõttesse - 6. mõtte(le, -ta jne.) - 8. mõt-
ted - 10. mõtteisse - 12. mõttei(le, -ta jne.)
 - a. [mõtte] - b. mõtteid.
 - d) **1.** puiestik - **3.** -ikku - **5.** -ikk[ud]e - **7.** -ikk[ud]esse - **9.** -ikk[ud]e(le, -ta jne.)
 2. (puiest)iku - 4. -ikusse - 6. -iku(le, -ta jne.) - 8. -ikud - 10. -ikesse - 12. -ike(le, -ta jne.)
 - I. (puiest)ikku - II. -ikka, -ikkusid, -ikke - III. (pole tarvitusel).

Õppekavades esitatud märkuse „Kirjakeele arenemine“ kohta tähendab A. Saareste, et seda tuleb ühes keele ajalooa käsitleda. — Tuleks eesti keele tundides pilku heita ka nende ilmakirjanikkude peale, kelle töid võõraste keelte tundidel loetakse. — Muulaste koolide eesti keele õpetajate teadmisi tuleb kõvasti kontrollida ja eesti keele õpetamisele neis koolides palju suuremat rõhku panna; praegu on tagajärjed väga kurvad. — Arvab, et seniseid eesti keele õpetajaid, kel tubli keeleline ja pedagoogiline vilumus, ei tuleks keskkoolidest mitte kõrvaldada, kuna nendega teatavil juhtumustel isegi ülikooli lõpetajad võistelda ei suuda. — Soovib leplikku keskteed traditsionalistide ja keeleuendajate vahel ja rõhutab, et ei tuleks ekslikult ära segada keelt ennast ja stiili.

Lektor J. V. Veski ei poolda hra Tanni deklinatsiooni süsteemi, mis väga keeruline ja sõnad asjata paljudesse rühmadesse jagab. Peatab pikemalt oma jaotuse otstarbekohasuse juures (vaata eespool).

Õp. K. Leetberg annab seletusi tema grammatika omapäraste nimetuste (kaal, kant, ärategemise kord, sisseminemise kord, see-kord, selle-kord, seda-kord, need-kord, nende-kord j. n. e.) kohta ja vaidleb prof. J. Jõgeveri väite vastu, et ta grammatika vigadest kubiseb; pahandab mõnesuguste haavavate üteluste üle prof. Jõgeveri poolt. Oma grammatika on L. kirjutanud kahel otstarbel: 1) et keeleseletusele kergemaid nimetusi pakkuda ja 2) ülevaatlikku deklinatsiooni ja konj. jaotust anda. Grammatika ei ole mitte niipalju keele õppimiseks kui keele seletamiseks. Sellest on tingitud ka keeleajalooliste andmete rohkus tema grammatikas. Arvab, et keele ajaloo tutvustamiseks jätkub: 1) sõnatüve tundmisest, 2) mõnekümne vanema vormi teadmises (näited rahvalauludest ja 3) kümnekonna lihtsa häälikmuutuse seadusest. Keele ajaloo käsitlemine teeb aga keele õppimise ja seletamise huvitavaks.

Keeleajalooliste näidete tarvitamist soovib veel hra J. Aine lo.

Tann kaitseb oma süsteemi ja vaidleb selle vastu, et mag. Saareste seda ei taha tunnistada.

Temale vastab mag. Saareste, et liigitamine õpilaste mälu asjata koormab; tuleb asuda rohkem praktilisele alusele; kui juba süsteemi tarvitada, siis küll lektor Veski oma. Teeb märkuse Põllu grammatika kohta, kus kaks sihitavat käänat. Nimetav käänepole mitte sihitav, vaid tarvitatakse objekti käändeks.

Õp. Liiv ei ole rahul ülikooli meeste grammatikatega, kellel koolitöö võõras; soovib algkoolis tarvitada õp. Rulli algharjutusi.

Keskkooli õppekavade suhtes tähendab lektor Veski, et haridusministeeriumi kavades selletõttu ebanähtused on tekkinud, et haridusministeerium sellekohase komisjoni kavades suuri ümberpaigutamisi on teinud, mis tõttu mõnede klasside (eriti VIII kl.) kavad liig koormatud on ja ilmakirjanduse paralleelid eesti kirjanduse ainetega kokku ei sünni. — Toonitab muulaste koolide eesti keele õpetamise puudusi ja nõuab nende kiiret parandamist.

Viimase mõtte poolt räägib ka õp. Liiv.

Õp. Tõnisberg arvab, et muulaste koolides ei tuleks eesti keelt sunduslikult õpetada, vaid tuleks rohkem demokraatlikum olla; korratkse vene- ja saksaagest depressiooni.

Õp. A. Mihkelson tõendab, et muulaste koolis viimasel ajal vastolu eesti keele vastu tunda ei ole.

Keskkooli kirjatööde kohta võetakse rohkesti sõna.

Õp. Viks rõhutab, et eelmise aasta lõpptöö oli ebaõnnestunud valitud; ta oli rohkem meelsuse kui intelligentsi määramiseks; soovib lõpptööd ped. nõukogude valida jätta.

Haridusn. Nei arvab, et lõpptöö sellepärast äpardus, et koolides tehakse vähe kirjatöid, eriti abstrakt-teemade peale.

Prof. Põld toonitab sedasama, soovitades süstemaatilisi kodu- ja klassitöid; miinimumiks semestris 4 tööd.

Ka mag. A. Saareste pooldab eelkõnelejate mõtteid, soovitades siiski rohkem klassitöid.

Õp. A. Mihkelson, J. Ainelu, N. Tann, A. Raud näeksid heameelega, et ka rohkem kirjalikke töid ja harjutusi tehtaks, kuid praeguse eesti keele õpetaja koormatuse juures oleks 4 tööd semestris maksimum. A. Raud näitab arvude najal, et praeguste rohkearvulise õpilaste hulga juures, mis ühes klassis õpivad, üle 3 töö semestris võimata on teha. Sedasama rõhutab õp. A. Pau.

Prof. Põld on rohkem optimistlik. Soovitab rohkesti klassitahvliit sõnade kirjutamiseks tarvitada ja näeks heameelega ka Bellamy süsteemi (õpilased korrigeerivad vastastikku) tarvitusele võtmist.

Õp. Schönberg näeb tulevikus võimaliku olevat asja parandada, praeguste olude juures on väärnähtused paratamatud.

Õp. A. Raud paneb osa nõrku kirj. töid optantide laste ja nende arvele, kes muukeelseist koolidest on eesti keelseisse üle tulnud.

Õp. M. Kampmann ei soovita mitte kirjatööde arvu vähendamist, vaid sooviks näha, et osa nendest ka teiste ainete õpetajad oma kanda võtaksid, kes töid mitte üksi sisuliselt, vaid ka keeleliselt parandaksid.

Õp. Peekmann ja Sternfeldt soovitavad õpilasi õieti rääkima õpetada ja kirjatööde parandamisel õpilasi isetegevusele virgutada.

Õp. E. Schönberg leiab, et teiste ainete õpetajad ei suuda töid keeleliselt õieti parandada; lõputöö teema olgu abstraktne, kuid mitte liialt.

Õp. N. Tann soovitab kirjatööde tegemiseks vastavat õppe- raamatut välja anda; teemade kogude loomiseks vastastikku kontakti astuda.

Referaadi „Eesti keele õpetajate seisukord“ kohta võtab sõna J. Ainelu, soovitades õpilaste arvu maksimumiks ühes klassis tunnistada arvu 30. Rõhutatakse (N. Tann) kirjandusliikude teoste ostmist õpilaste poolt, kusjuures raamat eestkätt odav peaks olema; toonitatakse (õp. Liiv) õigekirjutuse sõnaraamatu hädapärast vajadust jne.

Lõppsõnas puudutab ref. E. Schönberg veel keeleuudenduse pahede juures, märgib ära ka Noor-Eesti ja teiste uuendusrühmade teened ning pooldab ka asjalikku kokkulepet.

Selle järele võetakse kongressi poolt vastu järgmised resolutsioonid:

1. Kongress leiab, et emakeele õpetamist õpilase isetegevuse seisukohast takistab väga eesti klassikute ja maailmakirjanduse toodete ja kirjandust käsitlevate raamatute puudus ja kutsub sellepärast õpetajaid, kirjanduse- ja teisi vastavaid seltse üles neid raamatuid soetama ja haridusministeeriumi nende väljaandmist rahaliselt toetama.

2. Eesti keele õpetajate kongress tunnustab tarvilikuks kesk- koolide ja seminaride ülemal astmel deskriptiivnormatiivse grammatika esitamisel selgitada ka mõningaid keelenähtusi keeleajalooliselt, kui see nähtuste mõistmist tõesti hõlbustab.

Keeleseadused ja nähtused, mida käsitleda tuleks, oleksid vähemalt järgmised: 1. Vokaalide lõppkadu. 2. Vokaalide sisekadu. 3. Koondatud (kontraheeritud) tüved. 4. Lõpp n-e kadu. 5. Lõpp -k

kadu. 6. Üksikkonsonantide kahenemine. 7. -ma infinitiiv. 8. lle - le alaleütlevas. 9. Osastav kääne. 10. -da infinitiiv. Neid seadusi ja arenemisi tuleks valgustada ja tõestada rahvalaulude keele, murrete, osalt aga ka soome keele abil. Tarvilik oleks ka keskkoolides, eriti aga seminarides, kirjakeele arenemist käsitleda, samuti õpilasi tutvustada õigekeelsuse põhimõtetega, kirjakeele, ühiskeele ja rahvakeele mõistetega.

3. Kongress tunnustab tarvilikuks, et haridusministeerium valjemalt selle järele valvaks, et eesti soost vanemate lapsed, kes emakeelt oskavad, mitte muukeelsetes koolides ei õpiks. Samuti peaks valvatama, et Ingeri laste venestamine Narvatagusel maal edasi ei kehtaks.

4. Kongress leiab, et algkoolis ja keskkoolis kahes alumises klassis kirjanduslugu süstemaatiliselt ei tule käsitleda, sest et see liig dogmaatiline on ja pedagoogilistele nõuetele ei vasta. Selle asemel loetagu õpilaste arenemisele vastavaid teoseid ja nende osasid, ka uue- mat kirjandust väljaspool kronoloogilist järjekorda, et õpilaste sõnataga- vara täiendada, stiili- ja ilutunet ning maitset kasvatada.

Kirjandusloo käsitusel, mis alles keskkooli 3. klassis algab, tuleb võimalikult teostest enestest välja minna, üksikute autorite karakteristi- kad ja kirjandusvoolude seletused otsekoheselt vastavatele teostele rajada.

5. Et töökooli põhimõtte üldiselt on tunnustatud ja et algkooli emakeele õppekava oma paindumatuse ja materjali rohkuse tõttu sel- lele ei vasta, siis tuleb see revideerimisele võtta ja selleks komisjon valida.

6. Eesti keele õpetajatele keskkoolides, eriti asetäitjatele õpetajatele, kellel puudub eriala kohaselt kõrgem haridus, tuleb võimaldada edasiharimine keskkooli eestikeele õpetaja kutseõiguste saamiseks. Tuleks kokku seada nõudmised, mida asetäitjatel õpetajatel tarvis täita, ilma et neil tarvitseks otsekoheselt ülikooli tööst osa võtta.

7. Eesti keele õpetamine koolides sündigu ainult normeeritud kirjakeele põhjal. Keele õpetamisel olgu juhtivaks lähtekohaks E. Kirjand. Seltsi poolt väljaantud õigekirjutuse sõnaraamat. Kõik õpperaamatud koolides peavad olema kirjutatud normeeritud kirjakeeles. Kongress tunnustab hädatarviliseks õigekirjutuse sõnaraamatu uue trüki kiire ilmumise.

8. Eesti õppekeelega keskkoolides tuleks muude ainete õpetajate eesti keele teadmisi revideerida. Leiduvad puudused tulevad kõrvaldada haridusministeeriumi poolt määratava aja kestes.

9. Emakeele õpetaja tunninormid keskkoolis tuleks vähendada 24-lt 20 tunni peale. Ei leita soovitavaks õpetajate puudusel tunnimäära vähendada, peab emakeele õpetaja töö kõrgema tasu alla arvatama kui teistel õpetajatel ühe ja sama arvu juures.

10. Töökooli printsiipidele vastavalt tuleb iseäranis rõhku panna raamatukogude täiendamisele koolide juures. Sellejuures tuleb iseäranis soovitavaks pidada klassi-raamatukogusid, vastavalt kirjandusloo õpetamisele teatud klassis.

11. Eesti keele õpetajate kongress palub haridusministeeriumi: 1) välja kuulutada võistlused eesti keele metoodika väljatöötamise alal vene ja saksa õppekeele koolidele; 2) määrata auhinnad paremate eesti õppe- ja sõnaraamatute eest vene kui ka saksa õppekeele koolide jaoks ning kindlustada auhinna saanud autorile tema raamatu kirjastamine ja vastava tasu saamine; 3) e. keele õpetajatele muulaste koolides luua võimalus ennast eesti keeles praktiliselt, teoreetiliselt ja meoodiliselt täiendada; 4) muulaste koolides kuni soodsamate tingimuste loomiseni maksuma panna ajutised õppekavad, mille sihiks oleks

ainult keele tegelik tundmaõppimine, heites kõrvale kõik teised nõudmised, mis tegelikku keeletundmisse otsekohe ei puutu; lintsastatud õppekavade täitmist kategooriliselt nõuda; 5) Eesti keele õpetajad muulaste koolides tuleksid ühtlustada palga suhtes emakeele õpetajatega eestikeelsetes koolides.

12. Kongress tunnistas tarvilikuks, et ülikooli õppejõudude ja E. Kirj. Seltsi ja Akadeemilise Emakeele Seltsi esitajate poolt moodustataks erikomisjon eesti keele grammatika terminoloogia kindlaksmääramiseks ja grammatika osade liigitamiseks, missuguse töö tagajärjed E. Kirjand. Seltsi poolt eribrošüürina tuleksid kirjastada. Komisjoni moodustajaks paluda lektor Joh. V. Veski.

13. Keskkooli õppekavu läbi harutades tunnistas kongress järgmised parandused tarvilikuks:

a) Keeleõpetus tuleb lõpetada keeleajalooga ja sellega ühendada eelmiste klasside keeleõpetuse kordamine.

b) Kirjandusteooriat tuleb õpetada ühenduses kirjandusajalooga, ja igas klassis ainult seda, mis selle klassi kirjanduse läbivõtmiseks tarvilik ja milleks läbivõetav kirjandus küllalt materjali annab. Kuid viimases klassis tuleb kirjandusteooria süstemaatiliselt kokku võtta.

c) Mõne klassi, eriti IV ja V klassi kavas on niipalju materjali, et võimata on seda pedagoogilistele nõuetele vastavalt läbi töötada, sellepärast tuleb nende klasside kursust vähendada. Selleks võiks: 1) eesti keele kavast välja jätta see osa, mis teiste keelte tundides läbi võetakse, 2) osa nende klasside kursusest lühemalt läbi võtta, 3) I ja II klassi eesti keele tundide arvu ühe võrra suurendada.

d) Üksikute ainete vahel, mis eesti keele kavas, ja teiste ainete vahel ei tohi puududa korrelatsioon.

Peale resolutsioonide vastuvõtmist valitakse eesti keele õppekavade väljatöötamiseks komisjonid (koopteerimise õigusega). Algk. õppek. kom-ni: M. Kampmann, J. Tamm, A. Pöllussaar, J. Ainelo ja Fr. Puusepp (kokkukutsuja M. Kampmann); keskk. õppek. kom-ni: J. V. Veski, A. Saareste, E. Schönberg, H. Ottas, M. Kampmann, A. Raud (kokkukutsuja J. V. Veski).

Järgmine kongress otsustatakse ära pidada tuleval (1924) aastal.

Kongressi juhataja H. Ruubeli sooja lõpusõnaga ja ühise isamaa lauluga lõpeb kongress.

A. Rand.

Küsimused ja kostused.

9. Mineviku partitsiibist.

Kirjakeeles on praegu maksev mineviku partitsiipide tarvitamisel teatavasti kaheksagune viis: 1. Õigekirjutuse Sõnastik (nagu näen, ka selle uus, teoksil olev trükk), nõnda ka ametlik keel, ajakirjandus, teaduslikud ja kooli väljaanded ja nähtavasti suurem osa ilukirjandusest, tarvitavad n. n. pikemaid vormisid *valitsenud, saanud, katnud; valitsetud, saadud, kaetud, määratud* jne. 2. Üks osa (nähtavasti vähem, m. s. paremaidki) kirjanikka, tarvitab aga lühemaid kujusid: *valitsend, saand (kuid katnud); valitset, saad (mõned siiski saadud), kaet, määrat, kirjutet* jne. Palun mulle selgitada, mis oleks asjalikku ette tuua ühe ehk teise pruugi poolt või vastu, ja mis pruuk oleks kirjakeeles soovitatavam.

E. S.

Enne sellele küsimusele vastamist tuleks mõne sõnaga peatuda teatavalt õigekeelsuse põhimõtteil. Kui kirjakeeles (ka ühiskeeles) juba kindlakskujunenud tarvitusviisi kõrvale on tungimas (kas soovituse, propaganda tagajärjel või spontaanselt) teine pruuk, ja need mõlemad mõneks ajaks paralleelselt püsima jäävad, tekib suuremal osal juhtumustest¹ loomulik tarvidus üht neist üldmaksvaks tunnistada, teist aga pruugist kõrvaldada, seda mittesoovitavaks ja isegi vigaseks lugeda². Niisugusel korral esitatakse uuele võistlejale küsimus, kas on see endisest ilmselt parem ja kasulikum, kas ta paremused ka väärivad seda jõukulutust ja tüli, mida reformi läbiviik kirjakeeles tekitab³. Küsitakse nimelt, kas uus pruuk, vastandina vanale, kirjakeelt kuidagi rikastab, kas ta temale uusi, paremaid võimalusi annab kas mõistete lihtsaks, selgemaks ja täpsemaks väljendamiseks või teatavate esteetiliste väärtuste edasiandmiseks, kas ta keele olevat ehitust (ja selle süsteematilist käsitlust, s. o. grammatikat) lihtsandab või teeb keerukamaks? Uus (resp. vana) pruuk, mis mõisteid umbkaudset, selgusetult edasi annab, mis esteetiliselt halbade stiiliväärtustega, mis keeleõppimist ja keeleõpetust raskendab, komplitseeritumaks teeb, tuleb seega mõistagi otsustavalt tagasi tõrjuda (resp. maha jätta). Kuidas tuleks aga sel põhimõttel talitada käesoleval juhtumusel?⁴ Arvan, et meie kirjakeeles⁵ tuleks edaspidi otsustavalt mittesoovitavaks tunnistada n. n. lühikesed partitsiivid järgmistel põhjustel: 1. -nd lõpp (tunnus) on grammatika reegli lihtsusele kahjulik; kuna -nud puhul oleks reegel lihtne: alati -nud, tuleb eelmisel puhul pikemalt sõnastada: -nd on vokaali järgi (valitsend), -nud aga konsonandi järgi (katnud, naernud, mõtelnud). Kultuurkeele täpsusele, selle ehituse lihtsusele on aga tingimata tarvilik, et sama funktsiooni väl-

¹ Siia ei kuulu muidugi seesugused paralleelkujude esinemised kui: ill. *maha - maasse, jalgadesse - jalgesse - jalusse - jalgu*, part. pl. *maid - maasid* (ostab Vaba Maa'sid), *kändusid - kända* (- kände), *nahas - nahkas, augus - aukus*, part. *igat - iga, d-line ja i-line mitmus* jne., mis funktsionaalsete vahede j. m. põhjuste tõttu osalt peavad, osalt võivad püsida. Küll aga kuuluvad siia kindlasti juhtumused, nagu (nad) *tulid - tulivad, talusid - talusi, põrandat - -d*, ill. *juurde - juure, allikas - hallikas* jne.

² Kui uus pruuk hõlpsalt ja kiirelt (näit. *põhikiri, põhimõte* pro *põhjuskiri, põhjused*; *üldine* pro *üleüldine*; osalt ka *täpne, täpsus* pro *täpne, täpsus* jne.) pääseb valitsema, ilma suuremat tõrjumist äratamata, on mõistagi väga harva tarvidust, mingile põhimõtetele toetudes, uut uusust arvustama hakata, olgu siis ainult, kui uus kirjakeelele ilmselt on kahjulik.

³ Kirjakeel on ju — isegi nõnda noorena kui meil — suur ja komplitseeritud ehitus, pikema, mitmete põlvete aegse arenemise tulemus, mida liig kergelt kuidagi ei tahaks vapustada, eriti kui ta enam kitsama kih eraasi pole (nagu meil veel ehk hiljuti), vaid on terve rahva, terve riigi tähtis kulturtegur, mille korrast ja väärtustest võivad tõsised huvid oleneda.

⁴ Mõnelt poolt (kui ma ei eksi, Joh. Semper) ei ole lühikesi kujusid (*valitsend, saand*) sümpatiseeritud seepärast, et nad on põhjaeestilised. Arvan, et sesse või teise murdesse kuuluvuse (teatavate murrete alaväärtuse?) kriteerium peaks ammugi kaduma. Ja lõpuks, ka -nud on põhjaeestiline.

⁵ Seotud kõnekeel jääks siin mõistagi vabaks.

jendajaks -oleks alati (kui seks võimalusi) sama tunnus.¹ Seda *-nd* ~ *-nud* reeglit oleks eriti aga raske üldkõnekeeles maksma panna (on ju ikkagi soovitav teatav lähem vastavus kirja- ja kõnekeele vahel), kuna ta elavas keeles tõenäilikult üheski murdes ei valitse. — 2. Ka grammatika süstemile, keeleõpetuse süstemaatilisele käsitlusele on *-nd* ~ *-nud*, nõnda ka passiivi partits. (*-d*), (*-de*), (*-t*), (*-te*) (näit. *saad*, *parandet*, *määrat*, *kirjutet*), ilmselt kahjulikud, sest hõlpsam on õppida ja õpetada (samuti ka kõneleja alateadvuses säilitada), et partitsiibi tunnus on üldse, alati *-ud*, mille eel on aktiivis (tegeliku keeleõppe seisukohast) teatav aktiivi tunnus *n* (*saa-n-ud*, *nut-n-ud* jne.), passiivis aga passiivi tunnus *d*, *t* (*saa-d-ud* *nute-t-ud*, *mõtel-d-ud*, *paranda-t-ud* jne.). Vastasel korral oleks aga süstem õige keeruline, mida need eestlased, kelle kodumurdes pruuk teist-sugune, kuidagi omandada ei suudaks (ja kirjakeelde loodud oleks hälaotlik kari, alaliste eksimuste võimalus, nagu neid vanus kultuurkeeltes tihti küllaldaselt): kord *-n-d*, kord *n-ud*; kord lõputa (*saad*, *määrat*, *kirjutet*, *parandet*, kusjuures tüvelõppvokaali *a* ~ *e* vaheldus veelgi raskendava momendi juurde lisab). Viimased kujud (*saad*, *kirjutet*) on omal ajal, tõsi küll, üle terve Eesti häälikseaduslikult kujunenud vormidest *saadu*, *määratu*, *kirjutatu* (*kirjutetu*), *parandatu* jne.; nagu seda üldpõhjaeestiline *pärit* (~ *päritud*) rudimendina veelgi tunnistab ja nagu neid (peale mitmete Lõuna-Eesti murrete) ka saarte (Hiuu, Saare, Muhu) murrete vanema rahvapõlve keel veelgi tunneb.² Kuid *-nud* partitsiibi analoogia on põhjamurdeis (osalt ka lõunas) siin kasulikult tasandavalt mõjunud (millest võib rahva vormitunde kõrgemat arenemist järeldada), nii et Põhja-Eesti mandril on praegu üldiselt maksev (*t*, *d*) *ud*, mis ka kirjakeele struktuuri vormikindlusele ilmselt kasulik.³ Mitmete sugupõlvede kestes, pikema vaevarikka kobamise viljana on siin tulukas *-ud* tunnuse üldinimine sündinud, ja meeletu oleks meil sellelt arenemistipult jälle alla hüpata ja käidud teed uuesti tagasi sõrkida. — 3. Häälik *d* (ka üldse meediad) on sõna lõpul, teise (helilise) konsonandi kõrval teatavasti akustiliselt väga halvades tingimustes, ta ei ole mitte küllalt selgesti kuulduv (mille tõttu ongi murdeti *saand* > *saan*, *parandand* > *parandan*⁴ jne., mis viimased kujud homonüümidena kirjakeelele aga on ilmselt kahjulikud). Võime sagedasti tähele panna, et kui koosolekuil, ettekannetel ja üldse suurema kuulajaskonna ees keegi põhimõttelikult hääldab *saand*, *valand*, *parandand*, neid enamik kuuleb *saan*, *valan*, *parandan*:⁵

¹ Imelik, et mõnelt poolt (näit. O. Loooritsa grammatika) näikse küll seda põhimõtet tunnustatavat, kuid ei märgata või ei soovita selle järgi konsekventselt talitada, kas või näiteks käesolevas küsimuses.

² Ka sealt on see pruuk päevpäevalt ikka vanema ja vanema sugupõlve alatasa kitsenevatesse kurudesse taganemas.

³ Vrd. esiti *möödutud*: *möödut*, *loobutud*: *loobut*, *mõjutud*: *mõjut* jne.

⁴ Vrd. ka *suuremb* > *suurem*, *valusamb* > *valusam*. Vrd. ka akustiliselt kasulikumaid *akent*, *kiiremalt*, *suurt* häälikseaduslikkude, kuid kuuldeliselt halvade *akend*, *kiiremald*, *suurd* asemel.

⁵ Samuti akustiliselt kahjulik on *n*-inessiiv (*külan* = *külas*, *pareman* = *paremas*), nagu seda Emak. Seltsis ühe ettekande aegü üldiselt võidi konstateerida, kus kõnest just *n*-de tõttu palju tumedaks jäi.

isikud, kes aga omas igapäises, koduses kõnekeeles neid *-nd-*lisi kujusid tarvitavad, hääldavad suure hulga ees, kui nad soovivad, et neid kuuldaks, ja selgelt ning täpselt mõisetaks, tahtmata *saanud*, *valanud*, *parandanud*, nende viimase silbi vokaali toonitades veel eriliselt selgesti, sonoorselt, asetades sinna vahel isegi pearõhu. Selge on, et meie patustaksime väga tõsiselt endi keele kui praeguse või tulevase kultuurkeelevastu, kui lubaksime temas võimule pääseda neid enam kulunud, ainult kõne familiarstiilile kohaseid, akustiliselt selgusetuid ja ebamäärasteid kujusid, ja seda veel mingi väga küsitava lühiduse või isegi ilu põhimõtte tõttu. Iga lühike kuju ei ole kirjakeelele kaugeltki veel kasulik (vrd. *saan* < *saanud*, *nut* < *nutnud*, *kivi* - *kivisid*, *nimi* - *nimesid*, *juure* - *juurde* jne), ja lühedus ei ole mitte alati keeleilu kriteerium. Tähtsam kui lühikesed vormid on oskus mõtet lühidalt, koondatult väljendada, ja teisalt keeleilu ei olene ammugi mitte niivõrd teatavaist vormidest, kui keelematerjali üldisest kombineerimise oskusest. Et aga ka käesoleval juhtumusel on *-nud*, *-tud* ~ *-dud* lõpud vähemalt samavõrra ilusad ja esteetilised kui lühikesed, näitab asjaolu, et mitmed meie paremad, ilutunde ja maitse poolest kindlasti autoriteetsed kirjanikud nagu Gustav Suits, Eduard Vilde, Al. Tassa, V. Grünthal, A. H. Tammsaare jne., samuti ka mitmed nooremad ilukirjanikud (vrd. Looming), kindlasti aga eramik meie mitteilukirjanduslikkudest kirjanikkudest, kellele hool keeleilu eest ei ole sugugi vähem tähtis, tarvitavad neid pikemaid vormitunnuseid nimelt ilu põhimõttel, kui enam sonoorseid, suurejoonelisema rütmiga kujusid¹. — 4. *saad*, *kirjutet* jne. tarvitab eestlastest kindlasti vähemik — vast $\frac{1}{4}$ või $\frac{1}{5}$ —, osalt veel ainult vanem, murdeliselt kõnelev rahvapõlv. Ilmselt vähemiku keelendeid tohiks kirjakeelde võtta aga ainult siis, kui nende poolt väga kaaluvat on ette tuua, kui nad olevate keelenditega võrreldes on vastuvaidlemata otstarbekohasemad.

Partitsiibi lühikeste tunnuste ettepaneku momendist saadik on seks küllaldaselt juba aega möödunud, et neid ettepanekuid praktikas igakülgsest läbi katsuda. Praegune põlv, kes nende „pikkade“ („vanade“) ja „lühikeste“ („uute“) lõppude kirgulisemast võitlusajast kas osalt või täitsa väljaspool on, võtab ehk küsimust rahulikumat ja mõistuslikumalt, hinnate nii uut kui vana mitte enam teatava poolkonna tunnete, vaid võistlevate vormide asjaliku väärtuse seisukohast. Kultuurkeeles ja riigikeeles praegune kaksikesindus igatahes küll edasi püsida ei või. Kirjakeele praktika on näidanud, et lühikesed partitsiibikujud on ilmselt halvemad ja kahjulikumad kui n. n. pikad, eriti aga täpsust nõudvale ametlikule ja teaduslikule keelepruugile². Et „lühikesed“ laiematele hulkadele üldpruugitavaks saaksid ja „pikad“ välja tõrjuksid, ei usu eelmisi pooldavad kaine-mad pead küll vist isegi mitte. Kuid mis tarvis siis selle kaksivalitsusega, interregnumiga, soovimata eksimisajaga enam viivitada? Mida varemini *-nud*, *-tud* (*-dud*) jällegi üldmaksvaks pääsevad, seda kasulikum see meie kirjakeele arenemisele, mis on ka kummagi mõtlejaskonna ülem soov.

A. S-te.

¹ N. B. eriti seesugused ebakõlalised kujud kui *kaitst* (= *kaitstud*), *makst* (= *makstud*) jne.

² Üldse teevad n. n. lühikesed mineviku pastitsiibid, nagu seda tegelikult küllaldaselt on võidud näha, keele ühelt poolt amorfseks, ebataäpsaks ja selgusetuks, teisalt aga rokokoliselt kribuliseks, joonevaeseks ja lõdvaks.

Raamatute ülevaade.

Jahresbericht der estnischen Philologie und Geschichte, hrsg. v. d. Gelehrten Estnischen Gesellschaft. Bd. II. Jahr 1919. Dorpat 1923. (Eesti filoloogia ja ajaloo aasta ülevaade. Õpetatud Eesti Seltsi väljaanne. II anne. 1919 aasta. Tartu 1923.)¹

Monumentaalne teos. 202 leheküljel on loendatud sisupäraselt 1035 raamatut ja perioodiliste väljaannete artikleid, mis käsitlevad Eesti keeleanimust, kirjanduslugu, rahvaluulet, arholoogiat, etnograafiat ja ajalugu; tähtsamad teosed osalt refereeritud, osalt arvustatud meie paremate eriteadlaste — mag. A. Saareste, prof. G. Suitsu, prof. A. M. Tallgreni, dots. J. Manninen'i, prof. A. R. Cederbergi ja prof. V. Andersoni — poolt. Viimane esineb ka peatoimetajana. Lisaks 277 nimega esitatud elulugude ja nekroloogide bibliograafia, materjal tulevasele Eesti biograafilisele sõnaraamatule, ja suurepäraselt väljatöötatud alfabeedilised registrid: I — autorid ja artiklites käsitletud isikud; II — Eesti ja Soome anonüümteosed (või: anonüümteosed); III — anonüümteosed teistes keeltes; IV — keeleliselt käsitletud sõnade nimestik. Teose tähtsust tõstab veel, kuigi väljaandja, toimetus ja aastakäik on nimetamata, 1919 a. Eesti ajakirjandus: kõigi Eestis ilmunud ajakirjade ja ajalehtede (ka muukeelsete) nimestik ja mujal ilmunud eestikeelsed ajakirjad. Nimestikus puuduvad 1919 a. Peterburis ilmunud Eesti Kool nr. 13 ja selle järg: Tööraha Kultuur nr. 1—6., ja rida teisi, mida prof. Anderson hiljem üles leidnud ja III andesse asetab.

Üksik eriteaduslik bibliograafia meil Eestis, kuulub ta n. n. *bibliographies raisonnées*'de hulka, millele otsekoheseks eeskujuks Indogermanisches Jahrbuch. Määratud peaaesjalikult väljamaalastele, on arvustused saksakeelsed ja kõiki eesti-, soome- ja venekeelseid pealkirju saadavad saksakeelsed tõlked.

Mis puutub töö järjekindlusse, plaanilikkusesse, ei ole siin kõik osakonnad ühevääriliselt käsitletud. Ei või öelda, et Eesti rahvaluule oleks tähtsam või vähema tähtsusega

¹ Selle väljaande peale juhib EK toimetus eriti meie emakeele ja ajaloo õpetajate tähelepanu, kuna siin loetletakse ja autoriteetselt ning objektiivselt retsenseeritakse meil iga aasta ilmutatud õppe-raamatud j. m. väljaanded eesti keele, kirjandusloo, rahvaluule, ajaloo ja arheoloogia alal. — Toim.

teadusala kui Eesti keeleuurimus või kirjanduslugu, kuid aastaülevaates on keeleuurimusele pühendatud 28 lehekülge 128 pealkirjaga; kirjandusloole 16 lehekülge 125 pealkirjaga; kuna aga rahvaluule esineb 105 pealkirjaga 55 leheküljel. Üksikutele osakondadele on pühendatud mitmeküljelised arvustused, teisi saadavad lühikesed märkused. Ühede teoste sisu ainult refereeritakse, teised on arvustatud. Ei tohi unustada, et bibliograafia kunagi ei suuda teose enese aset täita.

Harilik bibliograafiate nõrk külg on nende ebatäielikkus: harva on kõik andmed ära kasutatud. Kuid käesolev aastaülevaade vastuoksa on liigagi täielik. Sarnast täpipoelsust ja täiust võib saavutada ainult prof. Andersoni püsivus ja eruditsioon. Isegi pildid on loendatud ja pole tähendamata jäänud ilmumisaasta raamatukaanel, kui ta lahkuminev on peatiitlis tähendatust, ehk küll sarnased märkused ei kuulu eriteadusliku bibliograafia valda. Tekib tahtmata kahtlus, kas on see hädatarvilik, kas ei oleks vähema jõupingutusega sama kätte saadud? Ehk oleks kasulikum neil 202 leheküljel ka 1920 aasta ülevaadet leida? Ootavad veel järke 1921, 1922 ja 1923 aastate kirjandus.

Kui üles võtta näituseks ajalehes ilmunud artikkel: Meie punane ristikehin (V. 174) ehk Über die Verbreitung und Bekämpfung d. Lepra in den Baltischen Provinzen (V. 138), ainult põhimõttele asudes, et iga sündmus on ajalugu, on täiesti üleliigne suuremale osale neist veel saksakeelset tõlget juurde lisada. Ehk küll need 656 ajaloo (V) osakonnas esitatud pealkirja eriküsimuste käsitlemiseks täieliku materjali kätte juhatavad, ei saa arvestamata jätta, et samu andmeid võib asjast huvitatud leida E. Rahva Muuseumi juures töötava Bibliograafia Instituudi nimestikust, kes Eesti ajakirjade ja ajalehtede artikleid bibliografeerib. Ei tohiks küll sarnast tüürikast tööd, nagu bibliograafiate kokkuseadmine, kaks asutust kahekordselt teha. Oleks väga soovitatav, et aastaülevaate järgmistes annetes ainult muu-keelsete perioodiliste väljaannete artiklid aset leiaksid, eesti-keelsed aga Bibliograafia Instituudi hoolde jäetaks.

Tõlked on määratud eesti keelt mitteoskajale, kuid on kindel, et ühtegi muulast ei huvita sarnane küsimus, nagu kahe ajalehe artikliga esinevad teated suvekursustest õpatajatele, ja oleks palju vaeva ja paberit kokku hoitud, kui ainult tähtsamate toodete pealkirjad tõlkes oleksid

ilmunud, vähemalt need, mis arvustatud. Teisest küljest oleks sarnane asjaolu võimaldanud vähema tähtsusega teoseid lahutada tähtsamast. Väljamaa bibliograafiad ei tähenda harilikult pealinnades trükitud teoste ilmumiskohta. Ka on meie aastaülevaates korduvad ajalehtede ja ajakirjade pealkirjad lühendatud, kuid siiski leidub siin igaskohas Tallinn ja ka tõlge: Reval, Tartu, tõlge: Dorpat jne. Oleks Dorpat asemel võinud D. tarvitada, eessõnas selle peale tähelepanu juhtides. Niisugusel korral oleks ka väljamaa lugeja teadnud, et linna praegune nimetus on Tartu, samuti nagu Tallinn, mitte Dorpat või Reval.

Samuti on ka registrid otstarbetult täiuseni viidud.

Nii esinevad teosed, mille autorid sarnaste pseudo-nüümide tahta peitunud, nagu *-i*, *-l*, *-l.*, kahes — autorite ja anonüümteoste — registris. Bibliograafia reeglite järele on aga järjestussõnaks ikkagi pealkirja esimene sõna, mitte pseudonüüm, ja nende koht sellega anonüümteoste registris.

Kuid need liialdused, peale selle kui töö lõpule viidud, ei vähenda sugugi aastaülevaate tähtsust, vaid tõstavad tuntavalt ta väärtust, ja raske on väljamaalgi leida sarnase täpsuseni viidud bibliograafiat.

Fr. Puksov.

Eesti keeles tarvitusel olevate võõrakeelsete sõnade sõnastik. Kokku seadnud Leonhard Sõerd. Reklami kirjastus Tallinn, 1923.

Väike raamat. Mitmevärviline kaan, võrdlemisi hää paber ja trykk ei lase midagi soovida. Niisuguse sõnastiku vajadust on ennegi tunt. Ammu juba lubas Joh. Aavik niisuguse ilmutada. Nüüd on see igatset ja tarvilik raamat siis ilmund. Täna selle eest aga küll ei või. Niisugusena on see tarbetu ja neile lugejaile, kellele ta määrat, otse kahjulik. Tal pole sedagi lõbusust man, mis Rekkandi „Sissejuhatavalistel teadatel.“ See on väga tõsise tooniga kirjutet, kuid ebaõige ja mittetäpne. Kuigi autor saatesõnas tagasihoidlikult ütleb, et *peasihiks sõnastiku ilmutamise juures olnud laiemale kirjanduse ja ajalehe lugejate hulgal eettulevate võõrakeelsete sõnade üle seletust anda* (kuid nähtavasti mitte ära seletada), võib mittekriitiline tarvita neid seletusi õigetena võtta, mis aga kaugeltki nii pole. Ning Jumal hoidku kui kirjastus, nagu ta eessõnas lubab, *et lugejaid võõrakeelsete sõnade uputusest päästa* (? T. V.) *kõige lähemal ajal . . . suuremal ja täielikumal kujul sarnase* (allakriipsutus minu T. V.) *sõnastiku välja annab.* Juba

seegi on küllalt suur julgus olnud yht nii halba raamatut välja anda.

Kõige päält on mainit sõnastikus juba trykivigu määratu hulk, igal leheküljel kümnete kaupa. Keel on lohakas ja vigane: küll mitteuendet keeles, kuid siiski omamoodu uuendusiga, näit. istutud puud pro istutatud puud, korra isegi „ole tervitet“ jne. Sõnadeseletusel pole mingit yhtlast põhimõtet, need on segased, saamatud ja mittetäpsed. See sõnastik — on ainult hulk tähestikuliselt korraldet siitsäält korjat, õigesti ja mitteõigesti kirjutet võõrsõnu, milledele on pyyt mingisuguseid, enamasti mitterahuldavaid seletusi juurde lisada. Oma ülesannet ei täida ta põrmugi. Seletetavate sõnade hulk on juhuslik, on näit. seletet *akromonosillabiin* ja *geofaagia*, päris tarbetu on ka *beby* (! ingl. baby) seletus; puuduvad aga automobiil ja kinematograaf. Siis on jälle seletet sõnu, mis polegi enam võõrsõnad, vaid pigemini lainsõnad, nagu *salat* ja *vorm* (*vorm* — *asja väline väljanägemine* 2) *eeskuju millegi valmistamisel* (!) Võõrsõnu endid on vigaselt kirjutet, on kohati asjatult, tihti valestigi algkeelne vorm juurde lisat ja tõlgit (näit. „*analüüs* — *kr. analycim*“ pro analysis). Paiguti on adjektiivse tähendusega sõnu tõlgit substantiivena ja ymberpöördukt (näit. „*defekt*, *lad. rikkiläinud*, *rikutud*“ (!) On sõnu, mis puudulikult seletet, kuna mõni nagu entsyklopeedias pika ja laia seletuse osane (näit. on *mirashi* seletus 97 sõna pikk, kuid sõna on siiski ära seletamata; *fascismile* on pyhendet terve artikkel). Sõnu, milledel vastav eesti sõna olemas, on pikalt, kuid kohmakalt ja mitteseligelt seletet (näit. *skitse*, *itaal. Esialgne*, *pealiskaudne joonistus* — ainult? —, selle asemel et otse tõlkida: visand; *orgaan*, *vegetarianism* jne.). Mõnes kohas on sõna mitte seletades ant retsepte, näit. *besee*, *biskviit*; „*brilljantiin* — *kosmeetiline juukseväär*, *seisab koos glütseriinist*, *kastoor õlist* neid sõnu pole seletet T. V.) ja *piiritusest*; *annab juukstele ilusa sileda väljanägemise* j. m.

Kõige selle järele on mõistetav niisuguste pärlite esinemine selles siiski tarvitajaid rahuldada tahtvas sõnastikus, millistest allpool mõningaid näitusi.

Akadeemia on ainult *esihariduslise eesmärgiga kõrgem õpeasutus*. **Akvarell** — ainult „*vesivärvidega joonistus paberil*. **Allee** — *pr. Tänav*, *tee*, mille mõlemale poole puud on istutatud“. **Amor** (trükivigade hulgas on u o'ks parandet) tuletatakse prantsuse keelest — *Armastuse jumal*. **Annuleerima** (pro annullerima) — *ära muutma*,

maksuusetaks tunnistama (aga tühistama?) **Anüimism** (pro animism) olevat prantsuse, **anümist** aga juba kreeka keelest. Õigem oleks aga autoril olnud, kui tal lad. anima = hing tundmata, seda tületada vene keelest, kuna selle üst nähtavasti on autori ü pärit. **Arteeriat** on pikalt seletet, selle asemel et lühidalt öelda: tuiksoon (vt. arstit. sõnar.). **Dekoltee** — naiste pluus lahtise kaelusega, ka sarnase moe nimetus, **Dekoratsioonil** on pöörane seletus: Näitelava ilustatud tagaseinad, kokkukõlas näidendi sisuga ning kohaga, kus näitelegevus sünnib. **Dissonansi** seletamise asemel filosoferitakse: niisuguse häälte jagunemise järeldusena saab kuulaja mängitavast tükist mingisuguse raske, rõhuvä arusaamise. **Eau-de Coloqne** on lihtsalt kölnivesi. **Figuuril** on klassiline seletus: *Figuur*, lad. *figura*, välispidine vaade, vorm, **Komeetide** üle on terve traktaat kirjutet. **Kompromenteerima** (pro kompromitteerima)! **Korrektuur** on trükitud käsikiri. **Kriitiline** on ärev, kriisist tingitud ärevus. **Laviin** on lumemägi. **Ministeerium** on riigi keskvalitsus. Ei saa toomata jätta naturalismi seletust: **Naturalism**, lad. *naturalismus*, **Opetus**, mille järele loodust austakse, kirjanduses ja maalikunstis jälle kujutatakse teda loomulikkudes värvides, nii nagu ta tõepoolest on. Samuti: **Oaas**, kr. kõrbesaar elusa looduse mõttes, s. o. maalapp kõrbes, mis vilja, puid jne. kannab ning vett välja niriseb. **Oraakel** on ... ettekuulutused ja ... püha paik. **Planeeti** on pikemalt seletet, kui seda keskkoolis tehakse. **Poesia** on jutustus, milles antakse mõtteid edasi kuju läbi, ning milles peasa etendab ettekujutus. Postscriptumil on häbemata seletus: **Post scriptum**, lad. *postulare* (t. v.) — nõudma, soovi, palve ehk nõudmise avaldaja. Skulptuuri seletus on võimatumalt segane: **Skulptuur**, lad. *Sculptura*. 1) **Kujur** — kunst, kunst savist ja gipsist kujusid valmistada, marmorist valmistaja ja metallist valada. **Eksmatrikulatsioon** on ülikoolist väljajähtmine. Lõpuks teade kirjandusloolasile: **To be or not to be** — „olla ehk mitte olla“ — kuulsa Shakespeare (loe Shekspiiri) näidendi Hamleti algussõnad. (Minu teada pole S. ühtki niisuguste sõnadega algavat tööd kirjutand). Raamatu kohta olgu aga öeld: not to be. See on tarbetu, kahjulik ja rumal raamat.

T. V—s.

Vastutav toimetaja: Julius Mark.

Väljaandja: Emakeele Selts.

S.50/2479479

1
4 24